

NARODOWY
INSTYTUT MUZEALNICTWA
I OCHRONY ZBIORÓW

SENIORZY w MUZEUM

RAPORT

Autorzy: prof. SWPS dr hab. Piotr T. Kwiatkowski,

dr Beata Nessel-Łukasik

Koordynator projektu NIMOZ: Joanna Grzonkowska

Warszawa 2019

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	3
1. SENIORZY WŚRÓD OSÓB ODWIEDZAJĄCYCH MUZEA	7
1.1. Problemy związane z definiowaniem osób starszych	
1.2. Czynniki różnicujące zbiorowość seniorów odwiedzających muzea	
1.3. Udział seniorów w publiczności muzealnej	
1.4. Czy „osoba starsza” i „senior” są kategoriami stygmatyzującymi?	
1.5. Projekty dla seniorów czy dla dorosłej publiczności?	
2. OSOBY STARSZE a INFRASTRUKTURA MUZEUM	19
2.1. Organizacja wizyt seniorów w muzeach	
2.2. Zniżki i ulgi dla seniorów	
2.3. Oczekiwania osób starszych wobec infrastruktury muzealnej	
2.4. Dostosowanie muzeów do oczekiwań osób starszych	
3. RELACJE MUZEÓW z SENIORAMI	31
3.1. Współpraca z instytucjami i organizacjami pracującymi z ludźmi starszymi	
3.2. Osoby starsze jako regularni współpracownicy muzeum	
3.3. Oferta kierowana do seniorów odwiedzających muzea	
3.4. Motywacje seniorów odwiedzających muzea	
PODSUMOWANIE	48
ANEKSY	54

WPROWADZENIE

Kim jest publiczność polskich muzeów? Coraz więcej instytucji muzealnych w Polsce próbuje znaleźć odpowiedź na to pytanie. w dobie wciąż trwającego boomu muzealnego poznanie profilu oraz potrzeb publiczności stało się jednym z podstawowych kryteriów określających zasadność tworzenia nowych instytucji i modernizowania istniejących. Pomimo to stan wiedzy na ten temat pozostaje wciąż niezadowalający. Część polskich muzeów w ostatnich latach wypracowała własne metody poznawania publiczności, ale wyniki tych prac pozostają rozproszone. Wiele muzeów nie ma w tym zakresie doświadczeń, czasem z powodu tradycyjnego rozumienia swojej misji i koncentracji na zbiorach albo z uwagi na brak wiedzy o metodach badawczych. Dlatego właśnie Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów od 2017 r. realizuje ogólnopolski projekt mający na celu diagnozę stanu wiedzy na temat **publiczności polskich muzeów**.

W ramach **pierwszej edycji badań w roku 2017** przygotowano ankietę internetową, o wypełnienie której poproszono przedstawicieli muzeów, które wcześniej, w trakcie realizowanego przez NIMOZ projektu „Statystyka muzeów” deklarowały prowadzenie badań swojej publiczności. w kwietniu link do ankiety rozesłano do 104 muzeów - odpowiedzi udzieliło 63. Następnie, od lipca do września przeprowadzono badania jakościowe z zastosowaniem indywidualnych wywiadów pogłębionych (22) i dyskusji grupowych (11) w dwunastu instytucjach reprezentujących różne typy muzeów, podczas których przedstawiciele poszczególnych instytucji oraz osoby współpracujące z nimi (wolontariusze, przewodnicy i in.) określili, jak postrzegają publiczność muzealną, jak również nakreślili najważniejsze ich zdaniem kierunki badań w tym obszarze. Oba etapy badań miały na celu ustalenie: 1) jakimi metodami polskie muzea prowadzą badania publiczności, 2) kto w poszczególnych placówkach odpowiada za aktywność badawczą, 3) jak w strukturze instytucji funkcjonują wyniki, 4) jakie są potrzeby szkoleniowe muzeów w zakresie poznawania

publiczności. Wyniki przeprowadzonych badań przedstawiono w raporcie *Publiczność muzeów w Polsce. Badania Pilotażowe*¹, na podstawie którego opracowano **koncepcję szkolenia** dla pracowników muzeów *Badania publiczności muzealnej*² (dotychczas zrealizowano trzy edycje: w maju i w październiku 2018 r. oraz w maju 2019 r.) oraz opracowano także poradnik *ABC Badania publiczności w muzeum*, który został wydany i umieszczony na stronie internetowej NIMOZ w 2018 r.³

Tematem wiodącym projektu w **ramach drugiej edycji badań zrealizowanej w roku 2018** była **społeczna rola muzeów**. Tym razem ankieta internetowa została rozesłana do 181 muzeów bezoddziałowych oraz 48 muzeów oddziałowych (w sumie do 187 oddziałów). Odpowiedzi otrzymaliśmy z 72 muzeów bezoddziałowych oraz 38 muzeów oddziałowych (w sumie z 74 oddziałów). w ankiecie pytaliśmy o: 1) zasięg terytorialny społecznego oddziaływania muzeum (oddziału), 2) relacje z władzami samorządowymi – ich ocenę, czynniki sprzyjające współpracy i bariery; 3) współpracę muzeum (oddziału) z organizacjami, instytucjami, środowiskami działającymi w społeczności lokalnej i w regionie; 4) korzyści wynikające ze współpracy muzeum (oddziału) z władzami samorządowymi i organizacjami, instytucjami, środowiskami działającymi w społeczności lokalnej i w regionie: dla muzeów oraz dla społeczności. Problemy te były następnie tematami rozmów, które przeprowadziliśmy w ramach badań jakościowych w sierpniu i wrześniu 2018 r. Badania zrealizowano w 12 muzeach w różnych regionach Polski. w każdym z muzeów rozmawialiśmy z przedstawicielami kierownictwa oraz osobami zaangażowanymi w kontakty ze społecznym otoczeniem placówki. Prowadziliśmy wywiady także z przedstawicielami władz samorządowych oraz reprezentantami wybranych organizacji, instytucji, środowiskami współpracujących z muzeami. Wyniki prac prezentuje raport *Publiczność muzeów w Polsce. Muzeum w społeczności lokalnej. Raport 2018*⁴.

W trzeciej edycji badań przeprowadzonych w roku 2019 postanowiliśmy się skupić na kolejnym segmencie publiczności muzealnej czyli na **współpracy muzeów z osobami starszymi**. w okresie od 24 kwietnia do 24 maja przeprowadziliśmy kolejną **ankietę**

¹ <https://www.nimoz.pl/dzialalnosc/projekty/publicznosc-muzeow/publicznosc-muzeow-w-polsce-badania-pilotazowe-raport.html>

² <https://www.nimoz.pl/dzialalnosc/szkolenia>

³ <https://www.nimoz.pl/dzialalnosc/wydawnictwa/seria-szkolenia-nimoz>

⁴ <https://www.nimoz.pl/dzialalnosc/projekty/publicznosc-muzeow/publicznosc-muzeow-w-polsce-muzeum-w-spolesznosci-lokalnej-raport-2018.html>

internetową. Link wysłano do 186 muzeów bezoddziałowych (w tym do muzeów oraz niektórych podmiotów niebędących muzeami w świetle ustawy o muzeach ale sprawozdających się w programie „Statystyka muzeów”) oraz do 65 muzeów oddziałowych (muzeów w świetle ustawy o muzeach) prosząc o wypełnienie ankiet przez przedstawicieli siedzib głównych oraz oddziałów – razem do 264 ankietowanych. w sumie, uwzględniając oddziały, zaproszenie do wypełnienia ankiety wysłano do 450 jednostek, a uzyskaliśmy 169 wypełnionych ankiet, poprawnie wypełniło ankiety zatem 37,5% ankietowanych jednostek (muzeów lub oddziałów muzeów wieloodziałowych) (tabela 1).

Tabela 1. Próba uzyskana w badaniach ilościowych w projekcie „Seniorzy w muzeach”

	WYSŁANO (liczba)	OTRZYMANO		UZYSKANA PRÓBA	
		liczba	%	liczba	%
Muzeum bezoddziałowe	186	75	40,3	167	40,3
Muzeum oddziałowe	264	92	34,8		49,5
Brak informacji zwrotnej	n.d.	2	n.d.	2	1,1
Ankiety nieukończone	n.d.	17	n.d.	17	9,1
RAZEM	450	186	41,3	186	100,0

Biorąc pod uwagę typ organizatora tym razem w badanej próbie większość uzyskanych odpowiedzi stanowią ankiety z muzeów z samorządowych (79%). Pozostałe to odpowiedzi z muzeów państwowych (12,6%) oraz z muzeów tzw. prywatnych i innych (8,4%):

Państwowe	21	12,6%	}	79,0%
Samorządowe (gmina/ miasto)	47	28,1%		
Samorządowe (powiat)	6	3,6%		
Samorządowe (samorząd województwa)	79	47,3%		
Tzw. muzea prywatne				
- osób fizycznych, stowarzyszeń, fundacji i firm	4	2,4%		
Tzw. muzea bywalcy prywatne - uczelni	3	1,8%		
Inne	7	4,2%		
Razem	167			

W przypadku **ankiety** dotyczącej współpracy muzeów z osobami starszymi skupiała się ona na trzech głównych zagadnieniach: **1) postrzeganiu** przez pracowników muzeów seniorów jako jednego z segmentów publiczności; **2) różnego typu działaniach** muzeów podejmowanych z myślą o ludziach starszych oraz **3) formach uczestniczenia ludzi starszych w aktywności muzeów.**

Problemy te stały się później tematami wywiadów, które przeprowadzono w lipcu, sierpniu i wrześniu w **ramach badań jakościowych**. Podobnie jak w latach poprzednich etap ten obejmował muzea w różnych regionach Polski. w każdym z muzeów przeprowadzono rozmowy z przedstawicielami kierownictwa oraz osobami najsilniej zaangażowanymi w kontakty z różnymi grupami seniorów odwiedzających muzea. Spotykano się także z przedstawicielami seniorów, reprezentantami wybranych organizacji i środowisk skupiających osoby starsze współpracujące z tymi muzeami. w sumie przeprowadzono 33 indywidualne wywiady pogłębione oraz 11 wywiadów grupowych, podczas których uczestnicy badań przedstawiali **własny wizerunek seniora, dzielili się refleksją na temat potrzeb i oczekiwań tego odbiorcy oraz dobrymi praktykami w zakresie różnych form obecności tej grupy publiczności w polskich muzeach**.

Tabela 2. Wykaz wywiadów realizowanych w trakcie badań jakościowych

Nr	Lokalizacja	Liczba wywiadów		
		muzealnicy	współpracownicy eksperci	seniorzy
1	Muzeum archeologiczne woj. pomorskie	2		2
2	Inne: muzeum wnętrz woj. wielkopolskie	1	1	
3	Inne: muzeum kościelne woj. małopolskie	1		1
4	Muzeum martyrologiczne woj. pomorskie	1		
5	Muzeum sztuki woj. małopolskie	1	2	
6	Muzeum sztuki woj. małopolskie	1		1
7	Muzeum specjalistyczne woj. białostockie	1	1	4
8	Muzeum historyczne woj. lubelskie	3		2
9	Muzeum sztuki woj. łódzkie	4		
10	Muzeum etnograficzne i antropologiczne woj. mazowieckie	3		1
11	Muzeum specjalistyczne woj. dolnośląskie	2	4	
12	Muzeum interdyscyplinarne woj. lubuskie	1		3
13	Inne: muzeum tzw. prywatne woj. mazowieckie	1		
Razem	indywidualne	16	6	10
	grupowe	6	2	4

Uzupełnieniem danych są wyniki **sondażu dotyczącego publiczności muzeów** a przeprowadzonego na zlecenie NIMOZ przez KANTAR Polska w okresie od 15 listopada do 4 grudnia 2019. w trzech falach sondażu wielotematycznego – tzw. omnibusowego, zrealizowanego na ogólnopolskich próbach random-route N = 1000 reprezentatywnych dla mieszkańców Polski w wieku 15 lat i więcej metodą wywiadów bezpośrednich, wspieranych komputerowo (CAPI). w wyniku badań zebrano 333 wywiady z osobami, które odwiedziły w poprzednim roku muzeum (11% ogółu badanej próby N= 3017).

Prezentację wyników badań zaczynamy od podstawowych pytań o to, kim są osoby starsze w kontekście publiczności muzealnej, jak są postrzegane przez muzealników, ale także jak same widzą siebie. Część druga dotyczy kwestii logistycznych – organizacji wizyt oraz problemów związanych z koniecznością dostosowania infrastruktury muzealnej do potrzeb i wymagań seniorów. Tematem trzeciej części raportu są relacje pomiędzy muzeami a seniorami, czynniki warunkujące dobrą współpracę oraz motywy sprawiające, że ludzie starsi odwiedzają muzea.

1. SENIORZY WŚRÓD OSÓB ODWIEDZAJĄCYCH MUZEA

1.1. Problemy związane z definiowaniem osób starszych

W opracowaniach naukowych, mediach i dyskusjach publicznych często spotykamy wypowiedzi podejmujące problemy „ludzi starszych” lub „seniorów” jako osób należących do publiczności muzealnej. Terminy te są **zdefiniowane ustawowo** poprzez odwołanie do kryterium wieku. Zgodnie z ustawą z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych za starszą uznawana jest „osoba, która ukończyła 60. rok życia”, a polityka senioralna to „ogół działań organów administracji publicznej oraz innych organizacji i instytucji, które realizują zadania i inicjatywy kształtujące warunki godnego i zdrowego starzenia się”⁵. Większość muzealników uczestniczących w ankiecie w 2019 r. akceptuje to formalne kryterium i do grupy osób starszych (seniorów) zalicza osoby, które ukończyły 60 lat:

⁵ Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych, Dz.U. 2015 poz. 1705.

Pytanie: Osoby w jakim wieku, spośród odwiedzających Państwa Muzeum/Oddział Muzeum, zaliczają Państwo do grona „Seniorów”/”Osób starszych”?

	Liczba		
55 lat	12	7,1%	} 76,9%
60 lat	86	50,9%	
65 lat	44	26,0%	
70 lat	7	4,1%	
Trudno powiedzieć/brak odp.	20	11,8%	
Razem	169		

Źródło: ANK 2019⁶.

Wyniki ankiety umożliwiły ustalenie poglądu dominującego wśród muzealników, pozwoliły też stwierdzić istnienie różnic opinii w tej kwestii, gdyż około jednej czwartej respondentów zgodziłaby się z poglądem eksperta uczestniczącym w badaniach jakościowych:

Ustawa o osobach starszych zdefiniowała wiek senioralny jako 60+. Ja się z tym osobiście nie zgadzam. Uważam, że to powinno być minimum 65+. [11_Ekspert]⁷

Kryterium **65. roku życia** także można uważać za formalne, gdyż jest to określony obowiązującymi przepisami wiek emerytalny mężczyzn. Ujawniające się w wypowiedziach badanych różnice zdań nie dotyczą jednak wyłącznie kwestii prawnych. Wynikają one także z pytań o społeczne warunki określające definiowanie „osób starszych” oraz o wzory ich uczestnictwa w kulturze, w tym – w aktywności muzeów. z takiego punktu widzenia **za seniora uznaje się osobę**, która:

- ma uprawnienia do pobierania emerytury i zakończyła pracę w pełnym wymiarze godzin;
- jej otoczenie społeczne zmieniło się po przejściu na emeryturę lub ulega zmianie - maleje znaczenie relacji wynikających z pracy zawodowej, coraz ważniejsze stają się związki z nowymi środowiskami i kręgami społecznymi;
- dysponuje wolnym czasem, co wynika ze zmiany sytuacji zawodowej lub rodzinnej, na przykład z faktu usamodzielnienia się dzieci:

Wydaje mi się, że jest trochę tych osób starszych i w muzeach, i w instytucjach. One przyjeżdżają, są, bywają, bo to też są takie osoby, które już mogą sobie pozwolić na to, by mieć więcej czasu wolnego. Wiadomo, dzieci mają odchowane, wnuki nie są z nimi na co dzień, by im zajmować czas, to mają tego czasu więcej. Mają też więcej chęci i ochoty zobaczenia czegoś,

⁶ Skrót ANK 2019 oznacza opisaną we wprowadzeniu ankietę internetową przeprowadzoną w muzeach.

⁷ Cytaty z wywiadów indywidualnych lub grupowych zrealizowane w 2019 r. opisujemy poprzez odwołanie się do numeru badanego muzeum (tabela 2) oraz charakterystyki respondenta. Stosujemy skróty: muz - pracownik muzeum, sen – senior, pełnymi wyrazami określono wywiady z udziałem współpracowników muzeów oraz ekspertów niebędących pracownikami muzeów.

bo wydaje mi się, że gdzieś te osoby, które pracują, to skupiają całą swoją uwagę na tym, że i dom, i praca, i dzieci. Natomiast te osoby... Mają czas. Są już na emeryturze. Mają chęci do tego, by gdzieś być i coś zobaczyć fajnego, gdzieś pojechać. Bo kiedy, jak nie w tym momencie? [02_Muz]

To są osoby, które mają więcej czasu, na pewno. Osoby, które mogą więcej swojego czasu poświęcić na realizację swoich pasji, realizacji [tego], na co nie mogli sobie pozwolić będąc osobami w średnim wieku, pracującymi. Czyli na ogół mam na myśli osoby, które nie są czynne zawodowo. Są na emeryturze i w związku z czym mają inną hierarchię wartości dotyczącą zagospodarowania czasu wolnego niż osoby pracujące i zajmujące się dziećmi i takie rodziny, które są w wieku tak zwanym produkcyjnym, które inaczej sobie organizują czas i mają inne priorytety. Czyli myśląc o seniorach myślę o tym, że te osoby mają inne nieco potrzeby wynikające z innych priorytetów i możliwości niż osoby w tym przedziale wiekowym czy po studiach, czy po szkołach pracujący. [10_Muz2]

1.2. Czynniki różnicujące zbiorowość seniorów odwiedzających muzea

Prezentując w raporcie wyniki badań poświęconych obecności seniorów w muzeach trzeba na wstępie zaznaczyć, że mówimy o **szczególnej zbiorowości stanowiącej niewielką część ogółu** ludzi starszych w Polsce. Zgodnie z wynikami badań sondażowych przeprowadzonych przez NIMOZ jesienią 2019 r. wśród próby ogółu dorosłych mieszkańców Polski (tabela 3)⁸, w ciągu roku od dnia przeprowadzenia wywiadu przynajmniej raz na wystawie, w galerii lub w muzeum było 11% badanych, a wśród respondentów w wieku 60 lat i więcej odsetek ten jest nieco niższy i wynosi 8,6%. Badania nasze skupiają się zatem na wybranym, relatywnie małym segmencie ogółu polskich seniorów, dotyczą osób aktywnych, uczestniczących w kulturze, czynnie interesujących się działalnością muzeów, instytucji o szczególnej misji społecznej. Jak się wyraził jeden z respondentów, *nie są [to] osoby zgarbione, obolate, ale oni chcą być aktywni* [08_Muz3], przeciwdziałają bierności i społecznemu wykluczeniu, które są w Polsce udziałem znaczącego odsetka osób starszych:

Większość osób starszych jest nieaktywnych albo minimalnie aktywnych. a jeżeli już aktywnych to na polach, które doskonale gdzieś znajdują. Niewychodzących poza to, co znały z młodości,

⁸ NIMOZ/KANTAR 2019 oznacza dane z omówionych we wprowadzeniu badań publiczności muzeów - sondażu zrealizowanego na zlecenie NIMOZ przez KANTAR Polska w okresie 15.11-04.12.2019 wśród ogólnopolskiej próby osób dorosłych (15 i więcej lat).

z aktywności zawodowej. Często takie zależne od otoczenia nie tylko finansowo, ale wręcz w dziedzinach codziennego życia. Nie wiem, czy to wynika z ich oczekiwań, czy z tego jak nasze społeczeństwo traktuje takich ludzi. Chcą za nich wszystko zrobić, chcą wyręczyć. Taką przysłowiową babcią czy dziadka: >My ci wszystko zrobimy, a ty siedź i nic nie mieszaj i w niczym nie przeszkadzaj<. Dla mnie taką pierwszą rzucającą się cechą jest mała aktywność. [04_Muz]

Seniorów postrzegam jako grupę osób, które w jakiś sposób przestają być obejmowane przez instytucje publiczne inne, jak (w konkretnych przypadkach) szpitale publiczne. i o ile tutaj mamy uniwersytet trzeciego wieku, to miejsc kultury kierowanych do osób, które w jakiś sposób są zaangażowane w inne dziedziny swojego życia mamy dużo mniej. i tu mam na myśli, że na wsiach spotykamy taką formę aktywności jaką jest koło gospodyń wiejskich. Natomiast w miastach ten problem alienacji zaczyna się pogłębiać zwłaszcza przez różne migracje, których teraz doświadczamy jako ludzie. i w moich oczach senior jest w jakiś sposób, w jakiś sposób poza uwagą. [05_Współpracownik].

Tabela 3. Deklaracje zwiedzania wystawy/ galerii/ muzeum

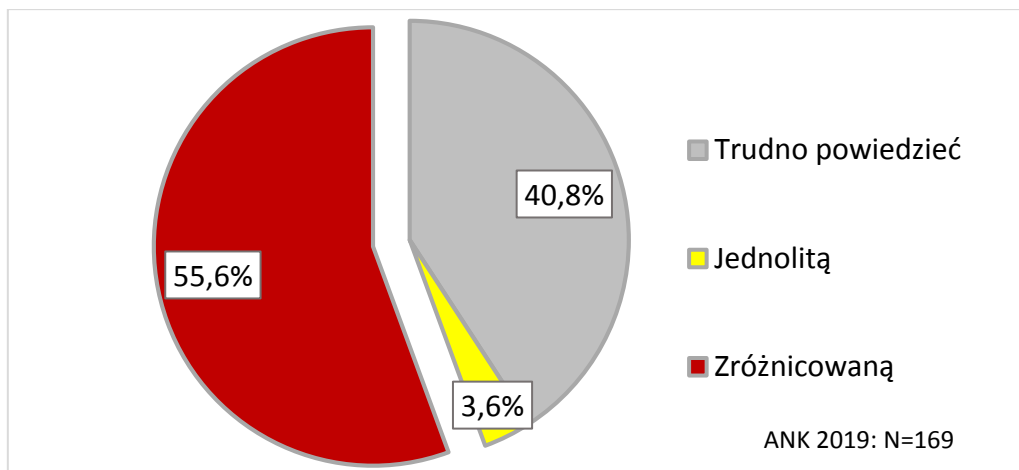
Pytanie: Czy w minionym roku był(a) Pan(Pani) na wystawie, w galerii, w muzeum?							
	RAZEM	15 – 19 lat	20 – 29 lat	30 – 39 lat	40 – 49 lat	50 – 59 lat	60+ lat
Tak, raz	5,1%	8,2%	5,4%	5,4%	4,9%	4,8%	4,2%
Tak, dwa razy	4,0%	5,3%	4,4%	3,4%	4,6%	3,9%	3,6%
Tak, trzy i więcej razy	1,9%	0,9%	2,1%	2,4%	2,3%	2,7%	0,8%
Nie byłem(am)	89,0%	85,6%	88,1%	88,7%	88,2%	88,6%	91,4%
Źródło:	NIMOZ/KANTAR 2019, N= 3027						

Obserwacje muzealników prowadzą do wniosku, że seniorzy odwiedzający ich instytucje są **grupą silnie zróżnicowaną** (wykres 1), a jako **czynniki dywersyfikujące** tę zbiorowość uczestnicy ankiety najczęściej wskazywali miejsce zamieszkania i poziom wykształcenia (wykres 2). w wypowiedziach sformułowanych przez uczestników badań jakościowych często podkreślano silne **wiekowe zróżnicowanie** seniorów, które ma duże znaczenie dla planowania i organizacji pracy instytucji kultury:

Senior to może być definicja bardzo różnorodna. Senior może mieć 89 lat ale i 56 lat. i prawda jest taka, że wydaje mi się, że to jest pojęcie zbyt szerokie jak na określenie różnorodnych wiekowo osób. Nie tylko wiekowo, ale ta osoba może być różnorodnie sprawna umysłowo i sprawnościowo, i też fizycznie. [05_Współpracownik]

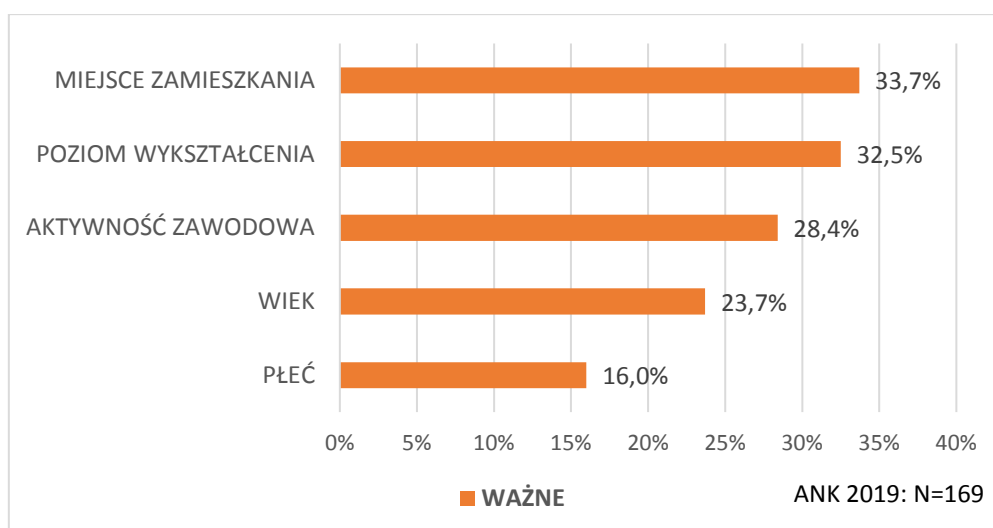
Wykres 1. Postrzeżenie zróżnicowania osób starszych odwiedzających muzeum:

Pytanie: Czy osoby starsze odwiedzające Państwa Muzeum / Oddział Muzeum stanowią pod względem takich cech, jak na przykład wiek, płeć, wykształcenie, aktywność zawodowa czy miejsce zamieszkania grupę:

Wykres 2. Czynniki różnicujące grupę osób starszych odwiedzających muzeum

Pytanie: Jakie czynniki sprawiają, że osoby starsze odwiedzające Państwa Muzeum / Oddział Muzeum stanowią grupę zróżnicowaną?

Obecnie w skład zbiorowości seniorów wchodzi **dwa pokolenia**. Pierwsze tworzą ludzie w wieku 60-75 lat, w większości samodzielni, w dobrej kondycji fizycznej, którzy często są bardzo aktywni życiowo i pełni energii:

W tej chwili ludzie żyją dłużej. 60 plus to jest jeszcze pełna aktywność. Oni już często są na emeryturze. Albo są na emeryturze i jednocześnie pracują na pełnym etacie. Więc nie czują się tak jeszcze wykluczeni. Natomiast przejście na emeryturę jest już rodzajem pewnego wykluczenia finansowego, jak również też społecznego. Że już ktoś z kimś jest już na marginesie. Natomiast rzeczywiście, to trzeba powiedzieć, że [podczas] wielu spotkań dla dorosłych przewaga jednak jest osób starszych. [09_Muz3]

Często to są ludzie po 60. roku życia. Często [są to] bardzo sprawni i intelektualnie, i fizycznie ludzie. i potrzeba dla nich stworzyć taką ofertę. [10_Muz]

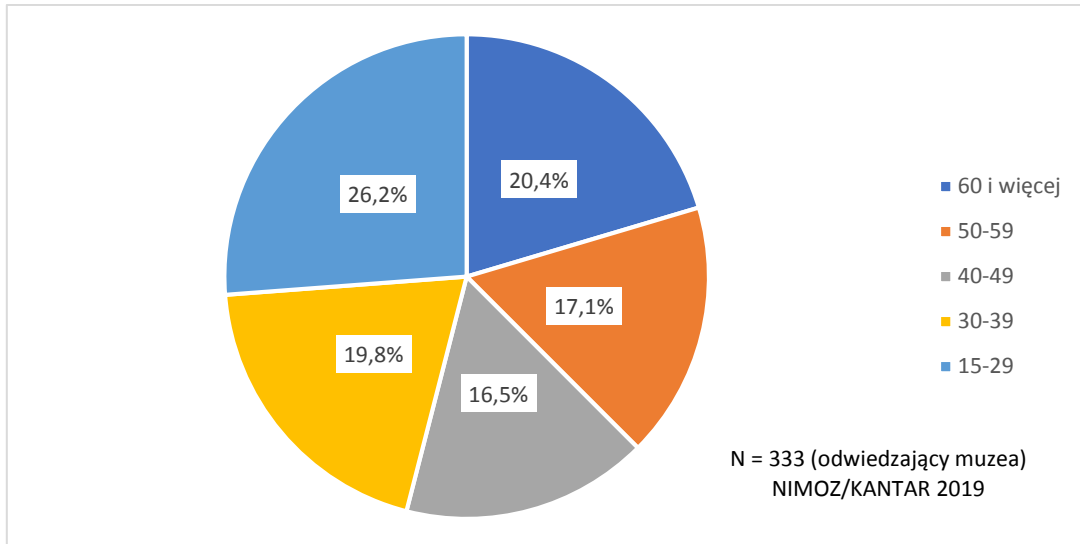
Pokolenie drugie składa się z osób powyżej 75. roku życia, które często zmagają się z problemami zdrowotnymi, różnego rodzaju niepełnosprawnościami i są narażone na wykluczenie społeczne. Dlatego wymagają one różnych form opieki i wsparcia oraz szczególnej uwagi, a czasem specjalnych metod w trakcie pobytu w instytucjach kultury:

Myślę o osobach starszych jako o osobach, które z jakiś tam przyczyn zdrowotnych mogą mieć utrudniony dostęp do kultury. Bo mogą się źle czuć i dlatego nie korzystają z tego tak jakby chcieli. [02_Muz]

1.3. Udział seniorów w publiczności muzealnej

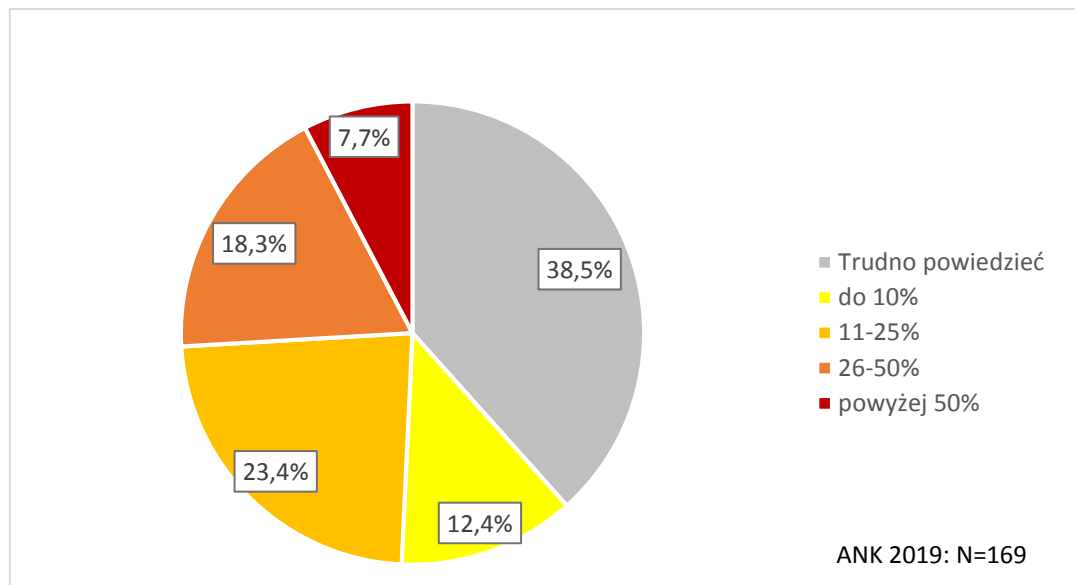
Według wspomnianych badań sondażowych przeprowadzonych przez NIMOZ jesienią 2019 r. wśród ogółu mieszkańców Polski, osoby w wieku 60 lat i starsze **stanowią około 20% odwiedzających muzea** (wykres 3), są zatem znaczącym segmentem publiczności. Trzeba jednocześnie dodać, że szacunki muzealników uczestniczących w ankiecie internetowej są zróżnicowane (wykres 4): około jednej trzeciej (36%) uważa, że seniorzy to do 25% odwiedzających instytucje, jedna czwarta (26%) sądzi, że udział seniorów w publiczności jest większy i przekracza 25%, a wielu ankietowanych uznało, że nie ma podstaw do dokonywania szacunków tego rodzaju. Zróżnicowanie opinii w tym zakresie uznać można za fakt zrozumiały. Pracownicy poszczególnych muzeów mają ograniczone pole obserwacji, a konkretne instytucje w różnym stopniu interesują przedstawicieli poszczególnych kategorii wiekowych. z drugiej strony warto jednak podkreślić, że około połowy (49%) badanych muzealników miało wyrobione zdanie w tej kwestii i w ankiecie wyraziło pogląd, że seniorzy stanowią ponad 10% odwiedzających ich instytucje.

Wykres 3. Udział grup wiekowych w publiczności muzeów w Polsce według badań sondażowych

Wykres 4.: Udział osób starszych w publiczności w ocenie przedstawicieli muzeów

Pytanie: Jaki procent odwiedzających Państwa Muzeum/Oddział Muzeum w ciągu roku stanowią osoby starsze?

W czasie badań jakościowych respondenci podkreślali, że osoby starsze stanowią segment publiczności, którego **znaczenie dla instytucji kultury rośnie** z dwóch powodów. Po pierwsze, zmiany **demograficzne** sprawiają, że polskie społeczeństwo się starzeje i zwiększa się w nim udział seniorów. Po drugie, w ostatniej dekadzie zyskały popularność **wzory aktywnego życia** osób starszych, a to sprawia, że wzrasta wśród nich chęć poszukiwania nowych doświadczeń, poczucie sprawstwa i zainteresowanie aktywnością społeczną oraz udziałem w pracach instytucji kultury, w tym muzeów:

Na przestrzeni czterech lat nastąpił boom jeśli chodzi o popyt, jaki wytwarzają seniorzy na kulturę. i to bardzo różną kulturę. Od bardzo wysokiej, po taką normalną, popularną.
[11_Ekspert]

Seniorzy to grupa społeczna, która rośnie. i w związku z tym grupa społeczna, na którą należy zwrócić uwagę. i tutaj nie tylko w kwestii społecznej myślę, żeby się na tej grupie skupiać, bo trzeba na to patrzeć bardziej globalnie, czyli mieć na uwadze, że żyjemy w społeczeństwie starzejącym się. i jest to grupa, [na którą] by było istotne by zwrócić większą uwagę tak, jak zwracamy w tym momencie. [05_Współpracownik]

Widzimy że społeczeństwo się starzeje i tych seniorów będzie coraz więcej. a są to ludzie, którzy chcą uczestniczyć w życiu kulturalnym. Chcą uczestniczyć w świecie. Nie chcą siedzieć w domu.
[10_Muz]

1.4. Czy „osoba starsza” i „senior” są kategoriami stygmatyzującymi?

W społecznej rzeczywistości panuje wyobrażenie o osobach starszych jako ludziach w większości biernych, traktowanych protekcjonalnie przez instytucje i reprezentantów młodszych pokoleń, wykluczonych z udziału w życiu publicznym, nieoczekujących nowych, atrakcyjnych doświadczeń. Zmiany w mentalności i kulturze sprawiają jednak, że wiele aktywnych osób starszych akceptujących nowe społeczne trendy **protestuje przeciwko utrwalomym stereotypom**. Ludzie ci nie identyfikują się z tradycyjnym wyobrażeniem starości i twierdzą, że wyrazy „senior” czy „osoba starsza” niosą określone oceny i wzory myślenia, a w konsekwencji **stygmatyzują** ludzi po sześćdziesiątce i mogą służyć ich marginalizowaniu oraz zamykania w zamkniętych społecznych kręgach sztucznie tworzonych według kryteriów wiekowych:

Bo senior z czym nam się kojarzy? Bo to już jest pewnego rodzaju stygmatyzacja. Bo ja nie wiem, czy senior się dobrze kojarzy. Czy to jest wesoły staruszek. Kto to jest ten senior?
[05_Muz]

Nie mające nic wspólnego ze stereotypem słowa staruszek, starzec, senior. [...] Bardzo zażywe osoby, sprawne intelektualne, wesołe, z uśmiechem na twarzy, pełne wigoru. [...] Czasem mają więcej energii niż młode osoby. [06_Muz]

Nie używam tych kategorii senior, osoba starsza, tylko po prostu osoba w wieku emerytalnym.
[09_Muz2]

Określiliśmy ją jako jedną grupę od wieku 30 do 60 lat. No i 60+ określiliśmy jako seniorzy. 65+ jako kategorię seniorzy. i okazało się, że w trakcie trwania tej ankiety, że ludzie, [którzy] chcieli się legitymować legitymacją już emeryta, co uprawnia ich do zniżek czy do wejścia za darmo na niektóre wydarzenia, to jednak zwrócili nam uwagę, że nie poczuwają się i nie chcą wypełniać tej ankiety jako seniorzy. Tylko jako grupa... osób dorosłych. Właściwie chętnie by się włączyli w tą grup 30-60, żeby już nie było tej górnej granicy. [11_Muz1]

1.5. Projekty dla seniorów czy dla dorosłej publiczności?

Dyskusja dotycząca stygmatyzującego znaczenia pojęć „osoby starsze” i „seniorzy” ma **wymiar praktyczny**, stawia pytanie o to, **czy muzea powinny podejmować działania i tworzyć projekty przeznaczone dla osób starszych, czy też raczej włączać seniorów do przedsięwzięć podejmowanych z myślą o różnych segmentach swojej dorosłej publiczności**. Wyniki badań sugerują, że wśród muzealników funkcjonują **dwa odmienne stanowiska**. Zgodnie z pierwszym, istnieją poważne argumenty na rzecz: 1) traktowania seniorów jako szczególnego segmentu publiczności, 2) realizacji specjalnych projektów przeznaczonych dla tej grupy, a także 3) uczenia się metod pracy z seniorami:

Każde wydarzenie łączy publiczność w różnym wieku i wydawało mi się, że to jest naturalny stan rzeczy i teraz z zaskoczeniem obserwuję, że tak nie jest. Myślę, że to wynika z ograniczeń tej niewielkiej społeczności. Natomiast jakby dla mnie zawsze jest takim zaskoczeniem, [jak] obserwuję naszą pracę w muzeum, że te osoby to jest grupa, o którą trzeba się specjalnie starać. [05_Edukator]

Pracownicy muzeów będący zwolennikami projektów dla seniorów są zdania, że aby mogła powstać oferta skierowana do tej grupy, która spotka się z dobrym przyjęciem i będzie skutkować zwiększeniem się frekwencji, potrzebna jest wymiana doświadczeń, szkolenia i warsztaty dotyczące pracy z osobami starszymi oraz tworzenie wyspecjalizowanych stanowisk pracy:

Każda z nas zajmuje się swoją grupą docelową. Jest koleżanka, która zajmuje się przedszkolakami i prowadzi taką akademię malucha. Ja jestem od seniorów. Druga koleżanka będzie próbowała dotrzeć do osób obcojęzycznych. Czy kolejna koleżanka zajmująca się osobami z niepełnosprawnościami wzroku i do nich kierująca ofertę. Więc to jest bardzo, bardzo różnorodne i na tyle przemyślane, żeby każdy możliwy odbiorca znalazł coś dla siebie. [09_Muz4]

Były rozmowy czy są balkoniki, czy są siedziska dla osoby starszej, która może się gorzej poczuć czy pragnie odpocząć w tej przestrzeni czysto wystawienniczej. Bo też istnieją w naszej instytucji takie udogodnienia jak szklanka wody, której można się napić. Wszyscy są szkoleni i bardzo nastawieni na to jak traktować osoby starsze. [05_Współpracownik]

Taki senior, czy zrzeszony w stowarzyszeniu, czy przy uniwersytecie trzeciego wieku, obserwując taką ofertę skierowaną do nich jeszcze może chętniej i skuteczniej po prostu przełożyć się na to frekwencję i będą częściej do nas przychodzić. [01_Muz2]

Jak tak obserwuję to, to towarzystwo lepiej się czuje w towarzystwie swojego rocznik. [06_Sen]

Odmienne stanowisko reprezentują muzealnicy, którzy są zdania, że seniorzy to po prostu dorośli zwiedzający i należy ich zapraszać na wydarzenia otwarte dla wszystkich grup wiekowych osób dorosłych:

My gości nie różnicujemy ze względu na wiek i trudno nam sobie pewne rzeczy przypomnieć, bo nie jest to dla nas tak bardzo docelowa grupa, ale to jedna z wielu grup, która nas odwiedza. [01_Muz1]

Mam pewien problem z komunikatami na warsztaty dla seniorów. Zaczęliśmy o tym, właśnie warsztaty międzypokoleniowe. [...] Tu będzie taka wspólna aktywność, a my chcemy by na tych warsztatach się pojawiali ludzie, którzy pomyślą: jestem dorosły, mam wolną sobotę, to przyjdę na te zajęcia. a nie, że ja jestem seniorem, oni wiedzą, że mam dużo czasu, ja się nudzę, nie ma znajomych i chciałbym coś robić. [05_Muz]

Odeszliśmy od formy wykładów tylko dla seniorów. Już nie mamy takiego cyklu tylko dla seniorów. Wykłady są po prostu otwarte. [11_Muz1]

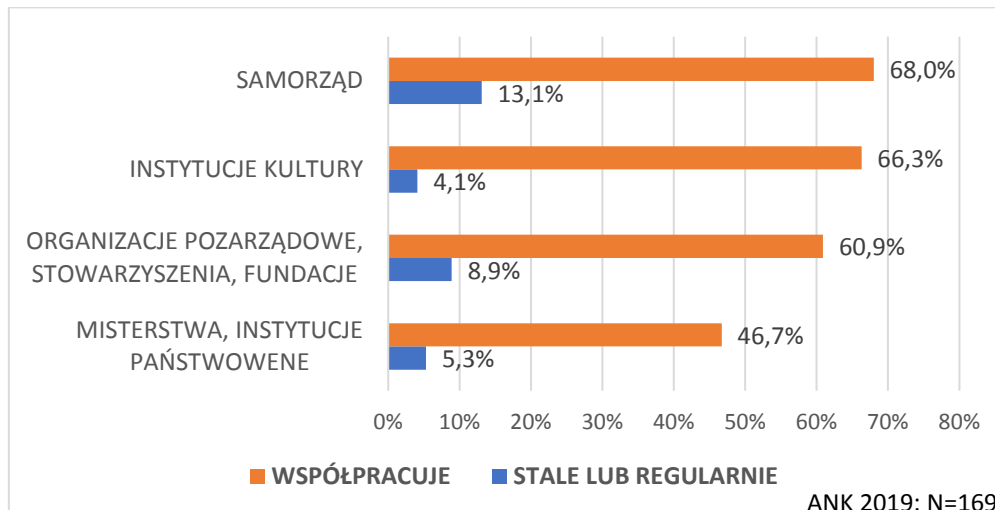
Konkretne decyzje podejmowane przez dyrekcje muzeów są wynikiem specjalizacji i doświadczeń poszczególnych instytucji, choć, jak się wydaje przeważają zwolennicy włączania seniorów do działań adresowanych do różnych grup wiekowych ludzi dorosłych. Ponad połowa uczestników ankiety internetowej (tabela 4) pracuje w muzeach, które samodzielnie nie tworzą programów czy projektów adresowanych do osób starszych, a około jedna trzecia tworzy je dość rzadko, bo raz w roku lub rzadziej. Nie znaczy to, że instytucje te nie biorą udziału w działaniach adresowanych dla osób starszych (wykres 5), tyle tylko, że są to przedsięwzięcia organizowane przez inne instytucje samorządu, instytucje kultury, organizacje pozarządowe i fundacje oraz w ramach inicjatyw ministerialnych.

Tabela 4. Organizowanie przez muzea własnych projektów adresowanych do osób starszych

Pytanie: Czy w ciągu ostatnich 5 lat Państwa Muzeum/Oddział Muzeum samodzielnie tworzyło własne programy/projekty adresowane do osób starszych?		
Tak (1 taki projekt na kilka lat)	18,9%	32,6%
Tak (1 taki projekt w roku)	13,7%	
Tak (2 – 3 takie projekty w roku)	11,2%	13,0%
Tak (4 lub więcej projektów w roku)	1,8%	
Nie tworzymy takich projektów	52,1%	
Brak odpowiedzi	2,3%	
Źródło:		ANK 2019: N=169

Wykres 5. Udział muzeum/ oddziału muzeum w działaniach adresowanych do osób starszych organizowanych przez zewnętrzne instytucje

Pytanie: Czy Pana(i) Muzeum / Oddział Muzeum uczestniczy w działaniach adresowanych do osób starszych organizowanych przez:

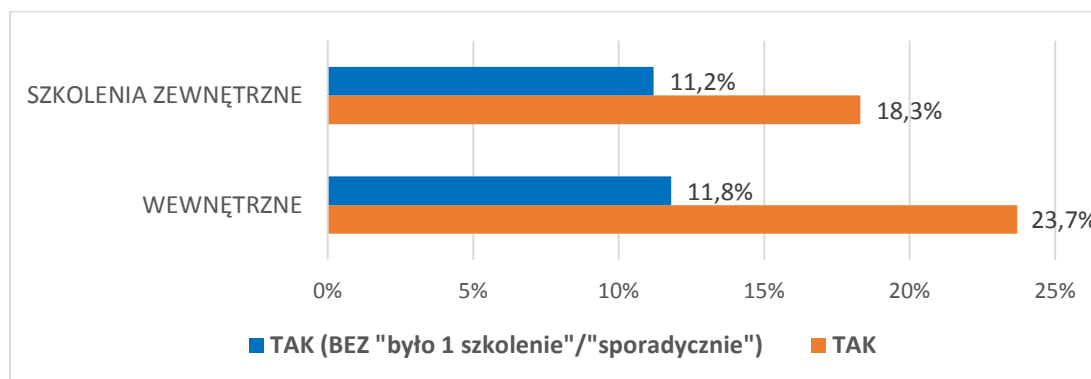

Wykres 6. Szkolenia pracowników muzeów w zakresie pracy z osobami starszymi

Pytania:

ZEWNĘTRZNE: Czy w ciągu ostatnich 3 lat pracownicy Państwa Muzeum / Oddział Muzeum uczestniczyli w zewnętrznych szkoleniach, konferencjach dotyczących osób starszych jako uczestników kultury i ludzi odwiedzających muzea?

WEWNĘTRZNE: Czy w Państwa Muzeum / Oddziale Muzeum w ciągu ostatnich 12 miesięcy odbywały się wewnętrzne szkolenia, narady lub seminaria dotyczące osób starszych jako uczestników kultury i ludzi odwiedzających muzea?

Różnice zdań dotyczące kształtowania zasad współpracy z seniorami mają wpływ na decyzje dotyczące **wyboru szkoleń**, w jakich biorą udział pracownicy muzeów (wykres 6). z badań wynika, że większość muzealników swoją wiedzę o pracy z osobami starszymi czerpie z własnych lektur i doświadczeń (wykres 10), nie zawsze wspomaganą przez szkolenia zewnętrzne czy organizowane wewnątrz instytucji. w ciągu trzech minionych lat pracownicy reprezentujący niespełną jedną piątą muzeów uczestniczących w ankiecie brali udział w zewnętrznych szkoleniach dotyczących publiczności w starszym wieku, a reprezentanci około jednej czwartej – w szkoleniach wewnętrznych. w szkoleniach obu rodzajów relatywnie często uczestniczą osoby zatrudnione w około jednej dziesiątej instytucji uczestniczących w ankiecie.

Alternatywa: projekty dla seniorów czy projekty dla dorosłych wydaje się w znacznym stopniu fałszywa, a w wielu muzeach **funkcjonuje i dobrze się sprawdza praktyka adaptacji do wielopokoleniowego zróżnicowania publiczności** zakładająca, że:

- obecność seniorów w muzeach jest zjawiskiem trwałym i w istotnym stopniu oddziałującym na praktykę;
- gromadzenie i wymanie doświadczeń dotyczących pracy z seniorami są pomocne w pracy współczesnych muzealników;
- istnieją takie obszary aktywności i formy działania, w których skupiać się należy na specyficznych potrzebach i wymaganiach seniorów;

- niektóre projekty, wydarzenia i działania powinny mieć charakter pokoleniowy, gdyż odwołują się do doświadczeń, potrzeb i wrażliwości poszczególnych generacji;
- ale międzypokoleniowy charakter może być szczególną wartością wielu muzealnych wydarzeń, sprzyjać wyprowadzaniu seniorów z pokoleniowego getta i integrować ludzi w różnym wieku:

Na jesieni planujemy uruchomić taki projekt tzw. świetlica wielopokoleniowa, gdzie wnuki z dziadkami przychodziłyby na szereg warsztatów. To już nie będą wykłady a warsztaty, w którym dziadkowie będą razem z wnuczętami tworzyć, wykonywać w ramach warsztatów różne zadania, czy to na zasadzie wspomnień. [07_Muz2]

Mamy spotkanie wielopokoleniowe muzyczne. [...] Śpiewaj razem z nami, tak. To są też zajęcia cykliczne i wielopokoleniowe. Mieliśmy taką ideę, by połączyć wnuczka z babcią. i też ja widzę, że cieszą się bardzo dużym powodzeniem. Ludzie lubią śpiewać, przez to odzywa się w nich radość życia. [10_Muz_Sen]

Natomiast robiliśmy dużo projektów już włączających te grupy i zawsze najbardziej płodnymi momentami tych projektów jest współpraca międzypokoleniowa. i spotkania międzypokoleniowe [...] Tutaj to spotkanie i wymiana doświadczeń ludzi zarówno z różnych pól, zarówno z różnych grup wiekowych jest takim najbardziej wartościowym elementem. [09_Muz1]

2. OSOBY STARSZE a INFRASTRUKTURA MUZEUM

2.1. Organizacja wizyt seniorów w muzeach

Muzeum zarówno w wymiarze psychologicznym, jaki i fizycznym powinno być miejscem przyjaznym dla publiczności. Uczestnictwo seniorów w kulturze instytucjonalnej stwarza jednak różnego rodzaju **problemy organizacyjne i logistyczne** wynikające z faktu, że część osób starszych, zwłaszcza tych w zaawansowanym wieku, doświadcza różnego rodzaju niepełnosprawności oraz cierpi na różne choroby. Omawianie zagadnień organizacyjnych i logistycznych zaczniemy od pytania, w jakich **porach roku** seniorzy odwiedzają muzea (tabela 5). Wyniki sondażu ogólnopolskiego wskazują, że wśród badanych w wieku 40-59 lat relatywnie często ostatnia wizyta miała miejsce w okresie wakacji, natomiast osoby w wieku 60 i więcej lat nieco częściej niż respondenci z innych grup wiekowych byli ostatnio w muzeum w pierwszym kwartale 2019 r., rzadziej zaś w okresie wakacyjnym. Okres ostatniej wizyty w muzeum w poszczególnych grupach wiekowych nie różni się istotnie, choć wydaje się, że

zachowania osób starszych w mniejszym stopniu niż w innych grupach (a zwłaszcza 40-59 lat) określane są przez przypadające w lecie terminy wakacji i urlopów.

Tabela 5. Okres, w którym miała miejsce ostatnia wizyta w muzeum

Pytanie: Kiedy miała miejsce Pana(Pani) ostatnia wizyta w muzeum?	RAZEM	15 – 29 lat	30 – 39 lat	40 – 49 lat	50 – 59 lat	60+ lat
W ubiegłym roku, jesienią 2018 roku	15,3%	17,2%	11,3%	17,5%	14,9%	15,2%
W bieżącym roku, w pierwszym kwartale (styczeń - marzec 2019)	13,8%	10,3%	15,9%	12,2%	10,6%	21,2%
Wiosną, w drugim kwartale b.r. (kwiecień - czerwiec 2019)	27,4%	32,1%	34,6%	16,1%	23,5%	26,7%
Latem - w czasie wakacji b.r. (lipiec - wrzesień 2019)	33,6%	31,0%	26,7%	40,5%	43,6%	28,9%
Jesienią w październiku lub w listopadzie bieżącego roku (2019)	9,9%	9,2%	11,5%	13,8%	7,4%	8,0%
Źródło:	NIMOZ /KANTAR 2019, N= 333 (w minionym roku był(a) na wystawie, w galerii, w muzeum)					

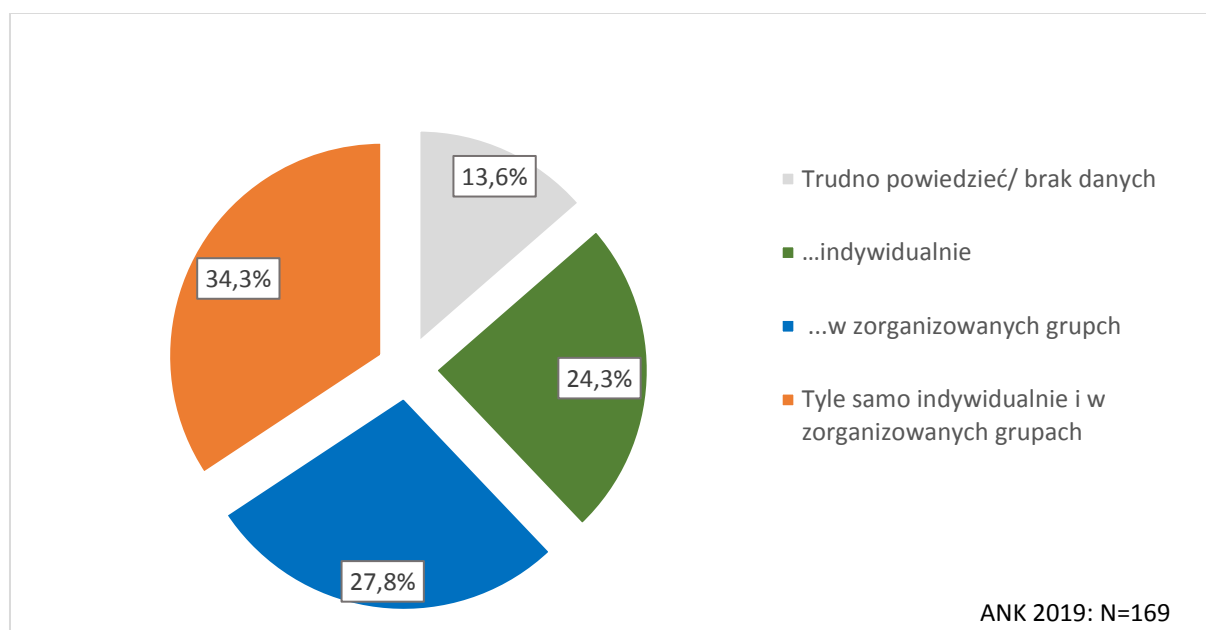
Druga kwestia dotyczy **charakteru wizyty**. z sondażu wynika, że zdecydowana **większość** wizyt muzealnych ma **charakter indywidualny** (tabela 6), a zachowania seniorów nie odbiegają od ogólnego wzoru. Do innych wniosków dochodzą na podstawie własnych obserwacji muzealnicy, którzy zwracają szczególną uwagę na seniorów odwiedzających ich instytucje w ramach grup zorganizowanych (wykres 7). Powstaje pytanie o przyczyny rozbieżności pomiędzy wynikami sondażu a obserwacjami ludzi, którzy na co dzień stykają się z publicznością. Wydaje się, że seniorzy odwiedzający muzea indywidualnie, często wraz z osobami młodszymi wtapiają się w ogół publiczności i nie zwracają uwagi pracowników muzeów, *te osoby starsze w przestrzeni muzeum są prawie niewidoczne* [04_Muz]. Widoczne są natomiast zorganizowane grupy osób starszych, które dają się zidentyfikować, wymagają szczególnej uwagi muzealników, bywają też uwzględniane w osobnych sprawozdaniach.

Tabela 6. Charakter ostatniej wizyty w muzeum:

Pytanie: Czy Pana(Pani) ostatnia wizyta w muzeum:	RAZEM	15 – 29 lat	30 – 39 lat	40 – 49 lat	50 – 59 lat	60+ lat
miała charakter indywidualny	73,3%	71,3%	75,1%	72,3%	70,1%	77,1%
odbywała się w ramach grupy zorganizowanej	26,7%	28,7%	24,9%	27,7%	29,9%	22,9%
Źródło:	NIMOZ/KANTAR 2019, N= 333 (w minionym roku był(a) na wystawie, w galerii, w muzeum)					

Wykres 7. Obserwacje muzealników dotyczące charakteru wizyt seniorów

Pytanie: Czy większość osób starszych odwiedza Państwa Muzeum / Oddział Muzeum

Wizyta w muzeum, niezależnie od tego czy ma charakter indywidualny czy grupowy, zwykle przebiega w **towarzystwie innych** osób (tabela 7), najczęściej dorosłych: znajomych, przyjaciół lub członków rodziny. Tylko niespełna 10% ogółu badanych w czasie ostatniej wizyty muzealnej nie miało towarzystwa, a badani w wieku 60 i więcej lat nie różnią się w tym zakresie od innych grup wiekowych.

Tabela 7. Osoby towarzyszące w czasie ostatniej wizyty w muzeum

<u>Pytanie:</u> Czy w czasie ostatniej wizyty w muzeum był(a) Pan(Pani):	RAZEM	15 – 29 lat	30 – 39 lat	40 – 49 lat	50 – 59 lat	60+ lat
z dorosłymi przyjaciółmi/ znajomymi nienależącymi do rodziny	46,9%	49,4%	46,0%	33,3%	58,3%	45,8%
z dorosłymi należącymi do rodziny	36,2%	39,0%	35,6%	28,2%	34,1%	42,1%
z dziećmi lub młodymi ludźmi w wieku poniżej 18 lat nienależącymi do rodziny	13,0%	13,8%	11,2%	21,8%	9,6%	8,7%
bez towarzystwa	8,2%	3,4%	5,7%	18,7%	6,7%	9,9%
z dziećmi lub młodymi ludźmi w wieku poniżej 18 lat należącymi do rodziny	8,1%	3,4%	15,2%	13,7%	1,4%	8,2%
Źródło:	NIMOZ/KANTAR 2019, N= 333 (w minionym roku był(a) na wystawie, w galerii, w muzeum) Uwaga: Respondent mógł wskazać różne osoby towarzyszące, dlatego odpowiedzi nie sumują się do 100,0					

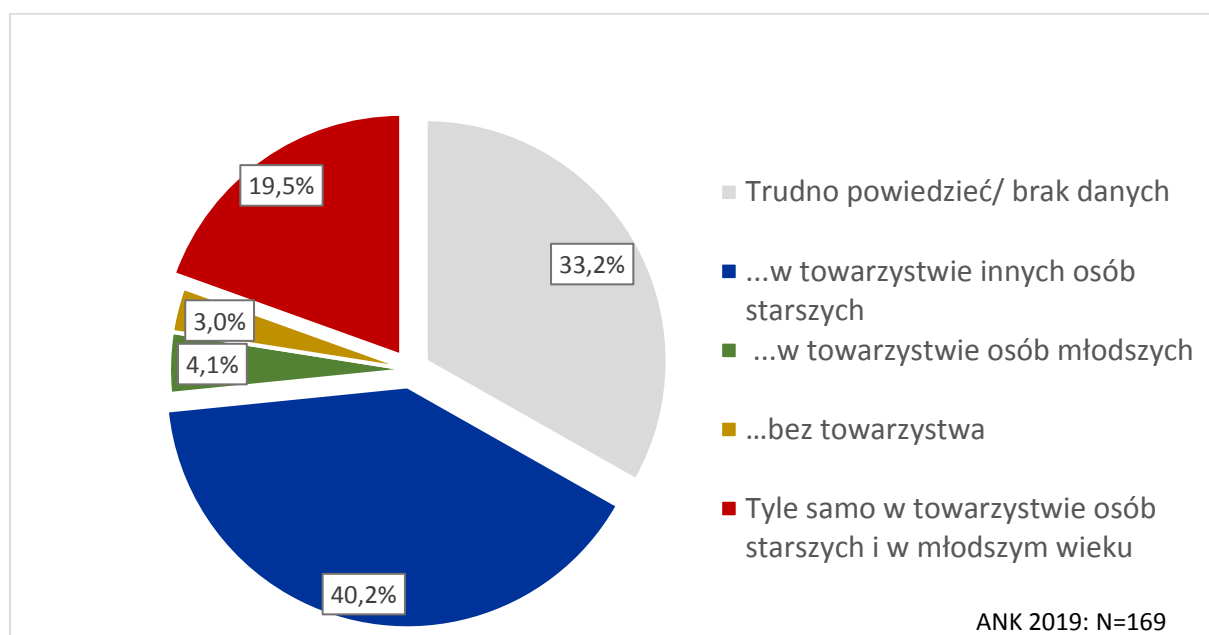
Wyniki sondażu zgodne są z obserwacjami muzealników (wykres 8), którzy bardzo rzadko widzą osoby starsze samotnie zwiedzające ich muzea. Ich zdaniem *zawsze jest ktoś do towarzystwa* [02_Muz], choć osoby towarzyszące mogą być różne. Najczęściej są to inne osoby starsze (tak sądziło 40% uczestników ankiety), ale częstym widokiem w muzeum są także grupy składające się z osób w różnym wieku:

Dominuje chodzenie przynajmniej w parze albo ze znajomym. [...] Przychodzą w różnych grupach. Są to na przykład dwie przyjaciółki, które przychodzą i mają czas na zwiedzanie. To może być kilka osób, jakaś grupa koleżeńska i spotkanie po latach, bo tu wielokrotnie obserwowałam takie. To może być grupa ludzi z Uniwersytetu Trzeciego Wieku. To wtedy już ma jakiś poważny program. [...] Są grupy, które przyjeżdżają z zagranicy [...] Jest dużo Polaków z innych miast, którzy jak chodzą po muzeum, to gdzieś odnajdują się w swojej przeszłości [...] grupa nieformalna pań, które wpadają, i mijają wszystkich po kolei i ciągną koleżanki. [06_Muz]

Bardzo często obserwuję, kiedy przyprowadza je wnuczek albo dzieci. Zauważyłam, że takie grupy seniorów się pojawiają. Nie przechodzą sami, albo to jest grupa, albo to jest grupa koleżanek, znajomych, albo przychodzą z dziećmi, albo z wnukami. Rzadziej pojawiają się sami, ale też. Bardziej już w tygodniu, w godzinach przedpołudniowych, a tak to są bardziej towarzyskie spotkania. [08_Muz4]

Wykres 8. Obserwacje muzealników dotyczące osób towarzyszących seniorom w muzeach

Pytanie: Czy większość osób starszych odwiedza Państwa Muzeum / Oddział Muzeum...

Kolejnym problemem organizacyjnym jest **dojazd do muzeum**, który bywa problemem nie tylko dla seniorów, ale też dla różnych grup publiczności, np. młodzieży szkolnej. Według wyników sondażu, większość wizyt dorosłych (powyżej 15. roku życia) ma miejsce w muzeach znajdujących się poza miejscem zamieszkania zwiedzających (tabela 8). Wyniki sugerują, że problemy komunikacyjne szczególnie istotne są dla osób starszych – relatywnie często ich ostatnia wizyta miała miejsce w muzeum ulokowanym w miejscu zamieszkania, rzadko zaś w miejscowości oddalonej od miejsca zamieszkania o 100 lub więcej kilometrów.

Tabela 8. Lokalizacja ostatnio odwiedzonego muzeum

Pytanie: Czy muzeum, które odwiedził(a) Pan(Pani) ostatnio mieści się:	RAZEM	15 – 39 lat	40 – 49 lat	50 – 59 lat	60+ lat
w Pana(Pani) miejscu zamieszkania	25,7%	23,3%	27,3%	20,6%	35,7%
w pobliżu (mniej niż 100 km) miejsca zamieszkania	30,8%	30,2%	29,0%	25,3%	34,9%
w pewnej odległości (100 lub więcej km) od miejsca zamieszkania	43,5%	53,5%	43,6%	54,1%	29,4%
Źródło:	NIMOZ/KANTAR2019, N=333 (w minionym roku był(a) na wystawie, w galerii, w muzeum)				

Uczestnicy badań jakościowych w różnych miejscowościach wspominali, że problemy logistyczne są dla seniorów ważne i często trudne do przezwyciężenia. Poważne kłopoty są wynikiem niedogodnych rozkładów jazdy autobusów czy pociągów. Są też miejscowości, w których transport publiczny działa tak słabo, że mieszkańcy czują się zagrożeni wykluczeniem:

Byśmy bardzo chcieli, żeby był transport do naszego muzeum. Bo do nas jest po prostu ciężko dotrzeć. Nie mamy autobusów, nie mamy pociągów. [02_Muz]

Umiejscowienie. Na pewno jest łatwiej seniorom dojechać tutaj czy tu przyjść, chociaż [...] z okolicy jest niewiele osób, więcej przyjeżdżają. Ale i tak jest łatwiej tutaj przejechać seniorom, niż jechać gdzieś na wydarzenie 100 kilometrów, 200. Też te wydarzenia są nieodpłatne i to dla seniorów jest znacząca kwestią, że część wydarzeń jest za darmo. [02_Wolontariusze]

Myślę, że osoby odwiedzające to są głównie osoby młodsze. Też tutaj, jak chodzi o samo muzeum, to może być taki problem jak dojazd. Mimo, że muzeum jest dostosowane i bardzo swobodnie jest się przemieszczać wewnątrz, to może być problem z samym dotarciem do niego. [05_Współpracownicy]

Jeśli chodzi o kluby seniorów, to spotkałam się z takimi trudnościami, jak sama taka fizyczna dolegliwość w postaci bolących nóg. Bo to miejsce nie jest w centrum, ale z drugiej strony można na tyle przemyśleć ten dojazd, przemyśleć autobusem, który bezpośrednio podjeżdża pod muzeum, żeby jednak dotrzeć. [...] To wszystko jest taką pracą u podstaw troszeczkę i takim

wyjściem ze strefy komfortu, a zwłaszcza jeszcze w okresie zimowym jest to mało możliwe. Mało osiągalne, by te osoby zmusiły się do wyjścia, wyjścia z domu. [09_Muz4]

O problemach związanych z transportem wspominali też respondenci w **większych miastach**. Skomplikowany, wymagający przesiadek dojazd komunikacją miejską lub duża odległość pomiędzy muzeum a przystankiem mogą być przyczyną rezygnacji osób starszych z udziału w wydarzeniach muzealnych, zwłaszcza tych organizowanych jesienią i zimą w godzinach wieczornych. Seniorzy starają się unikać wracania do domu zbyt późno, gdyż obawiają się o bezpieczeństwo osobiste:

Zawsze jest kwestia dojazdu, nawet tutaj. Tutaj jedzie jeden autobus 187, przystanek ma przy basenie i już ten odcinek do pokonania, to jest około 400 metrów dla osób, które chodzą o kulach jest trudny. Jest trudny. [01_Sen1]

Kwestia czegoś takiego, że jak robiliśmy otwarte zajęcia dla seniorów, to jest pewien stres, że one kończą się po zmroku i te panie nie wiedzą jak wrócić i myśmy mieli dużo stażystów i podzieliłam tych ludzi w grupki, które poszły na pokreślone przystanki. [05_Muz]

Otwarcie wystawy jest o godzinie osiemnastej, w piątki o osiemnastej. No to dla wielu osób jest to za późno, zwłaszcza w zimę. Bo muszą wracać o dwudziestej do odległej dzielnicy. Już jest ciemno. w zimę o dwudziestej, to jest już bardzo ciemno. i niebezpiecznie czasami i to dla niektórych osób jest trudne, za późne godziny niektórych spotkań. [09_Muz3]

2.2. Zniżki i ulgi dla seniorów

Wiele osób starszych, utrzymujących się z emerytur dysponuje skromnymi środkami finansowymi, a *jak się nie ma pieniędzy, to nie jest tak łatwo* (11_Sen2). Nawet relatywnie małe sumy stanowią dla wielu z nich poważne obciążenie i *pomimo tanich biletów [...] seniorzy uważają, że jest to za duża kwota* [ANK 2019]. Dlatego większość emerytów stara się minimalizować wydatki i uczestnicząc w kulturze chętnie wykorzystuje rozmaite specjalne okazje, zniżki, *magicznie działa też słowo wstęp bezpłatny*. [02_Muz]

Pamiętając o uwarunkowaniach finansowych wiele muzeów wprowadza dla osób starszych **specjalne oferty** poza ulgami w opłatach za wstęp do muzeów i zwolnieniami z opłat określonymi w art. 10 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (wykres 9). Co czwarte

muzeum stosuje różne inne finansowe zachęty, takie jak dodatkowe ulgi w opłatach za wstęp oraz za udział w wydarzeniach. Niektóre instytucje organizują też różne dodatkowe atrakcje, aby zwiększyć korzyści z wizyty w muzeum, zapraszają np. seniorów na poczęstunek, rozdają drobne upominki lub nawet udostępniają swoje pomieszczenia różnym środowiskom czy stowarzyszeniom skupiającym osoby starsze:

W jednym muzeum płacimy 15 złotych a w drugim 2 złote [...] Bywa tak, że na przykład napiszę pismo z gorącą prośbą, że jesteśmy taką grupą, która uczy się tego, czym jest muzeum, co muzeum może nam dać, że poprzez muzeum poznajemy zasoby, osoby, twórców i wtedy bywa tak, że bardzo pozytywnie jesteśmy jako grupa przyjmowani i mamy maksymalne zniżki, co jest bardzo istotne dla portfela seniora. Bywa też tak, że mamy sugestie byśmy wybrali sobie jakiś konkretny dzień, kiedy mamy wstęp bezpłatny. Czyli współpraca z muzeami jest w dużej mierze jest pozytywna wtedy, kiedy jest zrozumienie programu. [01_Sen1]

Dla uniwersytetu trzeciego wieku złotówka jest bardzo dużą kwotą, bo trzeba złotówkę pomnożyć razy miesięcznie, razy częstotliwość. i to będzie tak 10 złotych jakby to było raz w miesiącu, a są trzy w miesiącu więc jest 30 złotych i tak dalej. w każdym razie robi się od osoby około po 50 złotych, bo te wykłady były bardzo często. i około 50 złotych by było albo nawet więcej rocznie. i to dla uniwersytetu trzeciego wieku to była bariera nie do przebycia. [09_Muz3]

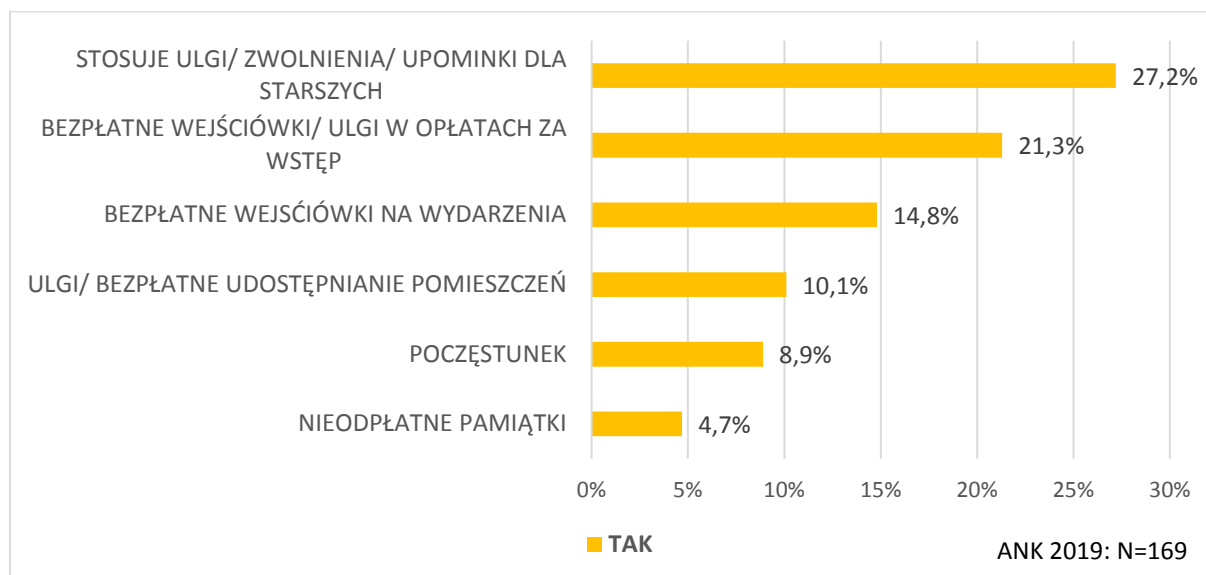
Zorganizowane grupy seniorów są grupami bardzo rozpieszczonymi i mają szeroką ofertę darmowych zajęć. [05_Muz]

Uczestniczymy od 2017 roku w takiej tej akcji ogólnopolskiej, chyba ogólnopolskiej czy mazowieckiej 60+ Kultura. Czyli w te mamy dni bezpłatnie tak, jak w całej Polsce. [...] Robimy albo wykłady, albo jakieś zagadkowe zwiedzania, ogniska, warsztaty. [10_Muz1]

Tak naprawdę to zależy od instytucji, co zaoferuje oprócz darmowego wstępu. To jest weekend, więc zapraszamy seniorów na przedstawienie teatralne, które odbędzie się w niedzielę 29 września. Wstęp jest darmowy, bezpłatny i właśnie coś takiego przewidzieliśmy dodatkowo oprócz zwiedzania bezpłatnego naszych wystaw. Myśliliśmy jeszcze nad oprowadzaniem po naszej wystawie, bo wiemy, że to jest bardziej interesujące, jak ktoś opowie o wnętrzu, pokaże ciekawostki. Może to nam się uda. [11_Muz2]

Wykres 9. Stosowanie ulgi, zwolnień od opłat lub upominków dla osób starszych

Pytanie: Czy poza ulgami w opłatach za wstęp do muzeów i zwolnieniami z opłat określonymi w art. 10 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach w Państwa Muzeum / Oddziale Muzeum stosuje się jakieś dodatkowe ulgi, zwolnienia od opłat lub upominki dla osób starszych?

2.3. Oczekiwania osób starszych wobec infrastruktury muzealnej

Osoby starsze, ale także pracujący z nimi muzealnicy, mają dość precyzyjnie określone **oczekiwania dotyczące infrastruktury muzealnej** przyjaznej dla seniorów. Zaczniemy od sprawy najbardziej prozaicznej – **toalety** ulokowanej w dogodnym dla zwiedzających miejscu, w miarę możliwości przystosowanej dla osób niepełnosprawnych:

Uruchomiliśmy nowe dodatkowe wejście do tej Sali Kolumnowej, które zwyczajowo prowadziły osoby takimi krętymi schodami na sam dół, bo ono się znajduje w naszej najniższej, piwnicznej kondygnacji. Ale tu na potrzeby specjalnie tej grupy otworzyliśmy takie wyjście ewakuacyjne, boczne, które na co dzień nie jest używane. By mieli po prostu mniej schodów do pokonania, a jednocześnie bliżej do toalety. [01_Muz2]

Toaleta jedna jest w pałacu, ale to jest jedna toaleta, do której robi się bardzo długa kolejka. Inne toalety [są] aż w piwnicy, takie typowe przystosowane dla publiczności toalety tylko, że do nich zejść trzeba. [02_Muz]

W kontekście przystosowania muzeum do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, których wiele spotyka się wśród seniorów, uczestnicy badań jakościowych często wymieniali:

- Wyraźne, dobrze widoczne **oznaczenie wnętrza** obejmujące kierunek zwiedzania, wejścia i wyjścia, drogi ewakuacji, lokalizację szatni czy toalet:

U nas w muzeum wchodzisz i nie wiesz gdzie masz wejść. [02_wolontariusz]

- Udogodnienia **ułatwiające poruszanie się** osobom z niepełnosprawnością ruchową takie, jak: usuwanie barier architektonicznych, budowa wind i podjazdów, udostępnianie wózków inwalidzkich zwiedzającym z niepełnosprawnościami:

Jak mamy osoby starsze na wózkach czy poruszające się przy pomocy kul to ogród odpada na pewno. Nie jest w stanie przebyć tego dystansu na pewno. [02_Muz]

Jest pewien problem dla ludzi starszych – schody. [09_Muz3]

Jest winda i można wjechać na górę. [10_Muz1]

Są podjazdy dla wózków inwalidzkich przy wejściach do baraku. Mamy też na swoim wyposażeniu wózek inwalidzki albo dwa. [04_Muz]

Byłam w jednej też placówce, no to nie zmieścił się wózek w drzwiach. Niby był parter, nie było problemu, ale drzwi nie można było otworzyć szerzej i nie mógł wejść. [01_Sen1]

- Udogodnienia dla osób z **niepełnosprawnością wzroku**, na przykład, stosowanie dużych, wyraźnych liter przy opisie ekspozycji, dobre oświetlenie, udostępnianie szkieł powiększających, audioprzewodniki po ekspozycji:

Niejednokrotnie spotykam się z uwagami osób starszych, że nie mogą przeczytać tekstu na wystawie. [11_Muz1]

Jest za ciemno, za małe literki. [06_Muz]

Na ladzie w bibliotece będzie taki uchwyt gdzie będą lupy, bo okazało się, że te takie urządzenia pomagające czytać seniorom. Mamy taki plan by w kolejnym wniosku bardziej zaszczylić i by taka powiększona czcionka była na tabletach lub czytnikach jeśli chodzi o napisy i tego typu rzeczy. [05_Muz]

- Problemem prozaicznym, ale bardzo często powtarzającym się w wypowiedziach uczestników badań jakościowych są **siedziska i krzesła**, ogólnie - miejsca, w których zwiedzający mogą usiąść i odpocząć:

Bo tych grup senioralnych naprawdę oprowadzamy sporo. w miesiącu trzy to takie minimum. i po prostu oprowadzamy. a takie oprowadzanie z przewodnikiem trwa... Godzinę do półtorej. [...] No musimy być przygotowani na to, że oni w którymś momencie będą chcieli usiąść, bo tak to trzeba stać. Trzeba wysłuchać, co ten przewodnik ma do powiedzenia.[...] Nie możemy sobie

pozwolić na to by tych rzeczy za dużo wstawić. Bo pierwsze piętro jest piętrzem reprezentacyjnym. [02_Muz]

Są to ludzie, którzy czasami mogą mieć szczególnie potrzeby, bo mogą mieć problemy zdrowotne i one oczekują, te osoby, [które] potrafią czasami korzystać ponad miarę z oprowadzania, ale to może być pewien problem, jak nie jesteśmy przygotowani na wizytę osoby, która długo nie może chodzić. Powinniśmy być na to gotowi. Powinniśmy dać możliwość odpoczynku i dostosować przekaz do tego, żeby wszyscy wszystko rozumieli i mieć czas na to by odpowiedzieć na wiele pytań. Na pewno jest to grupa, która ma szczególne potrzeby. [06_Muz]

Publiczność mówi, że tych ławek jest za mało [...] Wprowadziliśmy taki kompromis w związku z tym. Można sobie wypożyczyć siedzenie z recepcji, takie składane krzeselko jak na ryby. Coś takiego. Nie wiem, na ile to jest zadowalające dla takiej osoby, bo rzadko korzystają ludzie z tego rozwiązania. [05_Muz]

Dzwonię dzień wcześniej do placówki, którą wybraliśmy i zgłaszam, będziemy w grupie np. 18 osób i bardzo bym prosiła o przygotowanie na drugim piętrze 18 krzesełek, dlatego że po zwiedzaniu pierwszego poziomu i wdrapywaniu się po schodach moi seniorzy muszą odpocząć. [01_Sen1]

Tu krzeseł nie ma. [...] Poza tym wszystko polega na ludziach. Można nie mieć ułatwień wszystkich technicznych, ale jeżeli jest przygotowanym np. takie spotkanie, to ja mówię, żeby tu się trochę krzeseł przydało, by sobie usiąść i one są. Nie ma problemu. [06_Sen]

Te 50 ławek nie można rozłożyć na tych ciągach, po to by ta osoba, której motoryka jest mocno ograniczona też miała szanse skorzystania z tej oferty turystycznej czy kulturalnej. Przejdzie 50 metrów, siada na ławeczce i odpoczywa 5-10 minut i znowu idzie. [11_Ekspert]

Poza miejscem do siedzenia wewnątrz ważne dla seniorów są **ławki w otoczeniu** muzeum, na dziedzińcach, tarasach czy w otaczających wiele obiektów ogrodach i parkach:

Zabranie ich na długi, długi spacer do parku niestety nie jest to możliwe. Bo to są jednak schorowane osoby i to jednak raczej nie wchodzi w grę. Więc zawsze proponujemy ich obejrzenie jakiegoś filmu. [02_Muz]

Na koniec warto wspomnieć, że zdaniem niektórych badanych zwiedzający muzea powinni mieć łatwy dostęp także **do wody** oraz innych napojów chłodzących:

I jak dochodziliśmy do tych ławek przy tym amfiteatrze, taka piękna scena, nowy amfiteatr i była grupa przedszkolaków. No i tam zaczęliśmy i tak szliśmy do tych ławek w cieniu. i tak każdy coś do tych dzieci powiedział i tak miło, wesoło. a ktoś powiedział, a my to jesteśmy grupa starszaki, no i tak na wesoło, wesoło. i tak usiedliśmy i w pewnym momencie te panie przyszły do nas z baniaczką wody i kompotu. Okazało się, że te dzieci też były na spacerze i do nich przyjechał catering z jakimś jedzonkiem i piciem. a że był upał to może się domyślili, że też się chcemy napić. [01_Sen2]

2.4. Dostosowanie muzeów do oczekiwań osób starszych

Spełnienie oczekiwań niepełnosprawnych zwiedzających **jest sprawą złożoną**, wymaga poważnych nakładów finansowych i nie zawsze jest możliwe w wypadku budynków zabytkowych. Niektóre z takich obiektów pozostaną trudne do zwiedzania przez seniorów i osoby niepełnosprawne, gdyż instalacja wind, przebudowa schodów czy likwidacja barier architektonicznych wymagałyby głębokiej ingerencji w historyczną substancję obiektów:

Adaptowane pomieszczenia w starych budynkach mają progi i jak jedziemy wózkiem to już jest kłopot. [01_Sen1]

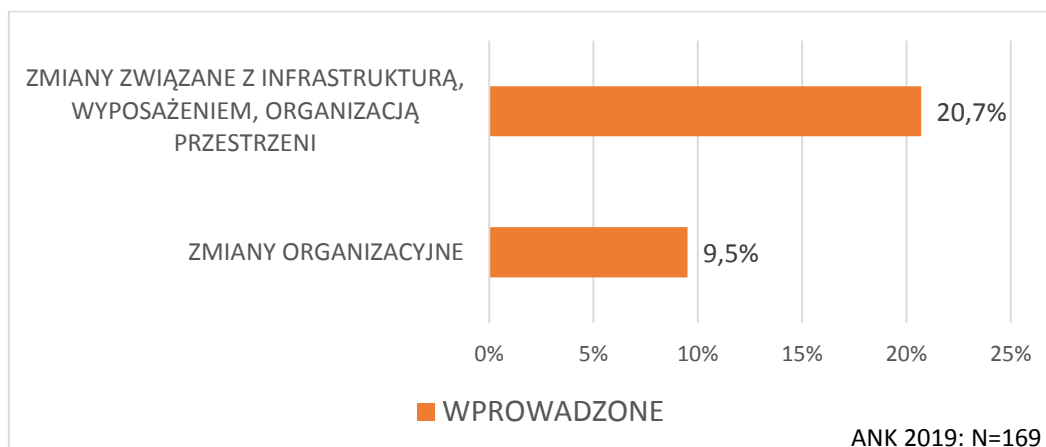
Ludzie chcą wi-fi, rzutników, krzesełek, cateringu, klimatyzacji, czego my nie mamy. Dostępności łazienek, węzła sanitarnego na dole, tego też nie ma. Więc tutaj są takie sytuacje. Czy muzeum jako obiekt zabytkowy jest w stanie spełnić dzisiejsze oczekiwania również pod względem seniorów, żeby oni by tu mieli dobre podejście? Łazienki? Windę? [...] Brak klimatyzacji, brak miejsc odpoczynku. [11_Muz1]

Większość naszej przestrzeni, nasze sale wystawowe, są trudno dostępne dla osób z pewną dysfunkcją ruchu. Dla osób, które mają pewne problemy z poruszaniem się, dla osób niepełnosprawnych. Mamy dźwig, który może nas wieść na wszystkie poziomy naszej ekspozycji. Ale by się do niego dostać, to trzeba pokonać ileś tam schodów. Czyli mamy kolejne bariery architektoniczne, jest dużo takich wąskich korytarzy i nie wszystkie wózki inwalidzkie mieszczą się w tych korytarzach. Samo wejście do muzeum jest nie lada wyzwaniem i podejrzewam, że gros osób, które by mogły nas odwiedzić nie mogą nas odwiedzić ze względu na te bariery architektoniczne i dużą ilość schodów, które by musiały pokonać. [01_Muz2]

W wielu instytucjach dokonanie zmian było i jest **możliwe** – co piąte muzeum uczestniczące w ankiecie w latach 2015-19 wprowadziło jakieś zmiany związane z infrastrukturą, wyposażeniem czy organizacją przestrzeni, a co dziesiąte – zmiany organizacyjne (wykres 10). Jako zmiany organizacyjne wymieniano najczęściej **zatrudnienie specjalistów** lub zespołów odpowiedzialnych za współpracę z osobami starszymi a także rozpoczęcie współdziałania z wyspecjalizowanymi podmiotami zewnętrznymi.

Wykres 10. Zmiany wprowadzone w muzeach związane z obecnością osób starszych wśród publiczności

Pytanie: Czy w ciągu ostatnich 5 lat w Państwa Muzeum / Oddziale Muzeum wprowadzono jakieś zmiany [...] związane z obecnością osób starszych wśród Waszej publiczności?

Lista zmian związanych z infrastrukturą i wyposażeniem muzeów (tabela 9) jest długa i zróżnicowana. Uczestniczący w ankiecie muzealnicy najczęściej wymieniali instalowanie w swoich instytucjach nowych miejsc do siedzenia oraz zakup krzeseł, różnego typu usprawnienia ułatwiające poruszanie się, instalację wind oraz wprowadzanie rozwiązań ułatwiających zwiedzanie osobom z dysfunkcjami wzroku.

Tabela 9. Działania podejmowane w muzeach w celu ułatwienia zwiedzania osobom starszym i niepełnosprawnym

DZIAŁANIA	LICZBA	WYPOWIEDZI ANKIETOWANYCH
Miejsca do siedzenia, wypoczynku	15 8,9%	<i>Na trasie zwiedzania zorganizowano więcej miejsc do odpoczynku; wprowadzone zostały siedziska w Galerii Północnej i Południowej na trasie podstawowej zwiedzania pałacu; siedziska na ekspozycji stałej; Zorganizowano miejsca wypoczynku na wystawach muzealnych z myślą o osobach starszych oraz na terenie muzeum; Na holach i salach wystawienniczych znajdują się dodatkowe krzesła i siedziska. Na trawniku w sąsiedztwie muzeum ustawiane są leżaki. Na ekspozycjach wprowadzono siedziska, kanapy aby osoby starsze mogły odpocząć w trakcie zwiedzania; Zwiększono liczbę miejsc siedzących na ekspozycji; Zakup składanych krzeseł dostępnych bezpłatnie w przestrzeni ekspozycji; ponadto w wielu miejscach znajdują się ławki i punkty wypoczynkowe, gdzie turysta może odpocząć, co jest szczególnie ważne w przypadku osób starszych. Zakupiono stoły, namioty itp. umożliwiające korzystanie z miejsc siedzących w czasie organizowanych imprez. Stworzono przestrzeń w zabytkowym zameczku dedykowaną dla osób starszych, gdzie mają odbywać się cykliczne spotkania - przestrzeń o charakterze kawiarni / miejsca spotkań literackich, historycznych, muzycznych i innych</i>
Usprawnienia ułatwiające poruszanie się	14 8,3%	<i>Dodatkowe poręcze. Dokonano zakupu wózka inwalidzkiego, który można wypożyczyć podczas zwiedzania pałacu i/lub parku. Systematycznie likwidujemy bariery architektoniczne pomiędzy poszczególnymi salami wystawienniczymi. Stworzono możliwość wjazdu na teren muzeum. Zbudowano podjazd dla wózków. Zamontowano barierkę. Zlikwidowano bariery komunikacyjne w przestrzeni wystawy; wykonano podjazdy dla osób starszych; muzeum w swoim wyposażeniu ma obecnie wózek inwalidzki, który umożliwia osobie starszej łatwiejsze poruszanie się po terenie ekspozycji; remont schodów - montaż poręczy. Na terenie ekspozycji zachowany jest ciąg komunikacyjny dla osób starszych. (...) Posiadamy meleks, który umożliwia przemieszczanie osób starszych na terenie skansenu; zmieniono wejścia do chat w skansenie, aby ułatwić wchodzenie ludziom starszym i niepełnosprawnym. Nowa siedziba oddana do użytku w 2015 r. została</i>

NIMOZ • SENIORZY W MUZEUM • RAPORT • 2019

		zaprojektowane jako dostępna dla osób o ograniczonej sprawności; powstały udogodnienia dla osób z trudnościami ruchowymi: podjazd na schodach
Windy	11 6,5%	W siedzibie muzeum zainstalowano windę osobową; windę na wyższe kondygnacje. w nowej siedzibie muzeum zamontowana jest winda osobowa; zamontowano winda/platforma przy schodach wewnętrznych prowadzących do muzeum. Udostępniono windę. Wybudowano windę w nowym budynku działu etnografii. Wykonano windy. Zainstalowano windę, która pozwala osobom z trudnościami w poruszaniu się na zwiedzenie wystaw znajdujących się na piętrze gmachu głównego Muzeum oraz winda, z której można wyjść wprost na ekspozycje.
Urządzenia dla osób z dysfunkcjami wzroku	11 6,5%	Lepsze oznakowanie potencjalnych przeszkód. Wprowadzono większą czcionkę (na wystawie). Informacje - zgodnie z sugestiami osób starszych - drukowane są dużą czcionką. Na całych długościach krawędzi schodów zostały umieszczone taśmy ostrzegawcze (z myślą o osobach słabowidzących). Przygotowano pomoce dotykowe (tyflografiki, makiety, repliki eksponatów) dla osób z dysfunkcją narządu wzroku. Zakupiono systemy Tour guide z możliwością wykorzystania pętli indukcyjnej - stosowane przy oprowadzaniach. Dostosowanie tekstów funkcjonujących w przestrzeni ekspozycji dla osób słabowidzących. Dla osób starszych w kasie muzeum dostępne są audioprzewodniki z wgranym programem oprowadzania po muzeum, ok. 45 minut. w roku 2019 wprowadzono zmodernizowaną wersję informatora drukowanego, modernizacja to m.in. powiększona czcionka i teksty czytelne dla osób o słabszym wzroku.
Toalety: udostępnienie, modernizacja	5 3,0%	Toalety dla osób niepełnosprawnych i osób starszych. Przeprowadzono remont łazienki, który umożliwia korzystanie z niej osobom niepełnosprawnym i starszym z deficytami ruchowymi. Ułatwiono dostęp do toalet. Zwiększenie dostępności ekspozycji i toalet. Dostosowano toaletę.
Urządzenia dla osób z dysfunkcjami słuchu	3 1,8%	Zainstalowano pętlę indukcyjną w kasie dostosowaną do potrzeb osób słabosłyszących. Zakupione zostały pętle indukcyjne (indywidualne, stanowiskowe w kasie oraz przenośne), aby osoby starsze korzystające z aparatów słuchowych miały większy komfort słyszenia. Dwie udostępnione w muzeum wystawy zostały wyposażone w audiodeskrypcję oraz filmy w języku migowym.
Źródło:	ANK 2019, N = 169	

3. RELACJE MUZEÓW z SENIORAMI

3.1. Współpraca z instytucjami i organizacjami pracującymi z ludźmi starszymi

Relacje muzeum z publicznością obejmują współpracę z **dwoma typami** podmiotów – z partnerami instytucjonalnymi oraz indywidualnymi osobami:

Jest rozwinięta sieć centrów aktywności seniora, które są właśnie w każdej dzielnicy miasta i są takie hordy zorganizowanych seniorów, które od czasu do czasu się odzywają do muzeum, co można tutaj zrobić. Ja uważam, że senior występuje albo grupowo, zorganizowanie, w postaci grupy uniwersytet trzeciego wieku, albo jest też pojedynczym odbiorcą. [05_Muz1]

Zacznijmy od relacji pierwszego typu - większość muzeów (wykresy 11-12) współpracuje z różnymi instytucjami i środowiskami, w których działają lub zrzeszone są osoby starsze. w ankiecie internetowej najczęściej wymieniano **uniwersytety trzeciego wieku**

(w skrócie nazywane UTW), z którymi współpracuje dwie trzecie muzeów, a regularnie – około jednej czwartej. Praca z uniwersytetami ma zwykle charakter powtarzalny, jest dobrze zorganizowana i starannie zaplanowana, *ma jakiś poważny program* [06_Muz]:

O uniwersytecie trzeciego wieku trudno powiedzieć, bo to samo z siebie. [...] Mamy ponad 800 uczestników rocznych najróżniejszych kursów i jak się spojrzy, a nas jest 10-12 tysięcy, a 800 osób uczestniczy w zajęciach uniwersytetu trzeciego wieku, przez szereg lat. Co dziesiąty mieszkaniec miasta senior jest uczestnikiem uniwersytetu. Czyli bardzo popularne i ważne miejsce. Bardzo ważne środowisko osób starszych. [01_Sen1]

Były prowadzone wykłady na uniwersytecie trzeciego wieku. Problem polega na tym, by mądrze wykorzystać świadomość ludzi w podeszłym wieku. a mianowicie, była propozycja, ażeby z prezentacją o muzeum jechać do danego uniwersytetu, do danej fundacji. Na terenie miasta są chyba ze trzy uniwersytety albo ze dwa przynajmniej. Nie konkurujące, ale zbierające ludzi o typowych różnych poglądach politycznych. Jeden jest bardziej liberalny, drugi konserwatywny. To na tej zasadzie, potem są fundacje, stowarzyszenia działające, zrzeszające ludzi w podeszłym wieku. [03_Muz]

Uniwersytet trzeciego wieku jest przez urząd miasta. Działa w Centrum Kultury. Tam ma swoją siedzibę. Oferta jest szeroka, a my mamy tam wykłady dwa razy do roku. Przedstawiamy tematy i pan, który się zajmuje uniwersytetem, wybiera tematy, które przedstawiamy... [10_Muz1]

Przebieg współpracy zależy od miejscowości, prężności organizacyjnej oraz sposobu działania konkretnych UTW. w niektórych muzeach uczestniczących w naszym projekcie współpraca z UTW ma charakter rutynowy – w ustalonych dniach pracownicy muzeum wygłaszają wykłady na określony temat w siedzibie stowarzyszenia lub w muzeum, czasami oprowadzają uczestników spotkania po ekspozycji lub prezentują określone eksponaty. Ale zdarzają się przypadki współpracy znacznie bliższej i bardziej rozwiniętej. z przykładem takim spotkaliśmy się w jednym z miast średniej wielkości. w Radzie Programowej jedyne w mieście, prężnie działającego UTW od wielu lat zasiadają osoby kierujące najważniejszymi instytucjami kultury, co pomaga wypracować atrakcyjny i zróżnicowany program działania:

Uniwersytet trzeciego wieku bardzo współpracuje z wszystkimi jednostkami [...] Między innymi muzeum, filharmonia, teatr. z uwagi na to mamy bardzo często bezpłatne wejścia na wszelkie wernisaże, na wystawy. z uwagi na to, że nasi słuchacze są bardzo ciekawi. [12_sen1]

UTW to organizacje przyciągające seniorów aktywnych, ciekawych świata, szukających nowych doświadczeń. Mówiąc o relacjach muzeów z seniorami trzeba także powiedzieć o instytucjach i stowarzyszeniach, które zajmują się osobami starszymi **zagrożonymi wykluczeniem i wymagającymi opieki** – wspomniata o nich blisko połowa reprezentantów

muzeów uczestniczących w ankiecie internetowej (stałe lub regularnie ok. 10%). Przygotowanie oferty dla takich stowarzyszeń i instytucji wymaga od muzealników wiele pracy i dużo doświadczenia, bowiem trzeba zaplanować działania umożliwiające atrakcyjne spędzanie czasu, aktywizujące, niekiedy mające walory terapeutyczne dla osób w zaawansowanym wieku lub dotkniętych niepełnosprawnością. Podczas badań obserwowaliśmy, na przykład, zajęcia warsztatowe w jednym z miast średniej wielkości, w czasie których przedstawicielka zanikających zawodów prezentowała pracę pszczelarza, a uczestnicy zostali zaangażowani w przygotowanie przedmiotów z wosku, takich jak figurki i świece. Ta sama grupa uczestniczyła już w warsztatach, podczas których seniorzy wykonywali regionalne wycinanki. w muzeum były także *przepiękne walentynki robione, wspaniałe* [10_Sen1]:

No dom pomocy społecznej jest czymś zupełnie oczywistym, bo tam są osoby albo sprawne (myślę o pomocy dziennej), albo niesprawne - dopóki nie powstanie coś co się nazywa zakładem opiekuńczo-leczniczym, ZOL-em, tak jak w wielu innych miejscowościach. To tam zostają ulokowane osoby będące seniorami tej trzeciej czy czwartej generacji, najstarszej, o głębszej, albo głębokiej niepełnosprawności, to w tej chwili wszystko jest w ramach domu pomocy społecznej. [01_sen1

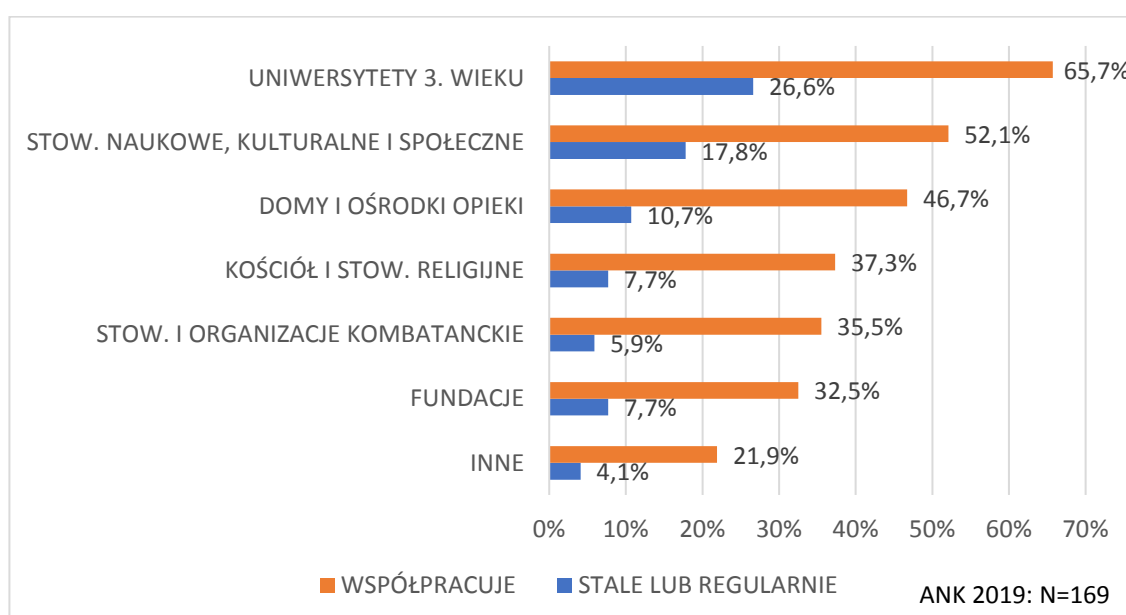
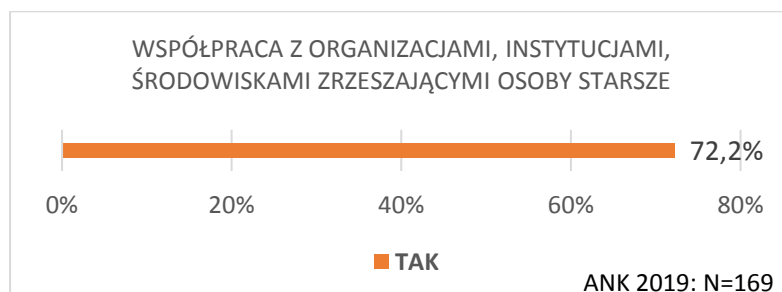
Dzienne domy pomocy społecznej. i to są panie, które są same, bo to pierwszy warunek. Nie mogą mieć partnera. Są same. Nie mają jak spędzić tego czasu od rana do południa, ponieważ są same w domu. To przyjeżdża bus pod dom i przywozi je tu do dworku. One sobie tam gotują, tam sobie plotkują, szydełkują. Mają tam nawet... ogródeczek. Mają sprzęt gimnastyczny. Prowadzone są tam zajęcia ze śpiewu. [...] Dwa razy w roku panie przyjeżdżają [...] Jeśli chcemy poza tymi dwoma spotkaniami, no to musimy im zorganizować transport, bo panie same nie wyjadą. [02_Muz]

Dom seniora. Tak, kolejny dom seniora i ja bym chciała zaktywizować kolejne domy seniora. [...] Bo nasza idea jest przyciągnąć do muzeum. Bo jesteśmy otwarci na różne propozycje, ale bazą naszą jest muzeum. [10_Muz_Sen]

To były często grupy z domów pomocy społecznej [...] Seniorzy jako osoby samotne, wolą spędzać czas razem. i bardzo często tak było, że przychodzili tak zwaną paczką znajomych, tylko oni tego by tak pewnie nie określili. [05_współpracownicy]

Wykresy 11-12. Współpraca muzeów z organizacjami, instytucjami i środowiskami zrzeszającymi osoby starsze

Pytanie: Czy Państwa Muzeum / Oddział Muzeum współpracuje z organizacjami, instytucjami, środowiskami zrzeszającymi osoby starsze?

Trzecią grupę stanowią **wyspecjalizowane instytucje i stowarzyszenia**, które nie zrzeszają seniorów ze względu na swoje cele statutowe, ale - wskutek różnych okoliczności - osoby starsze stanowią znacząca część ich aktywnych członków. Kategoria ta jest szeroka i obejmuje organizacje pozarządowe, stowarzyszenia społeczne, towarzystwa kulturalne, naukowe czy regionalne. Dane z badań sondażowych wskazują, że do takich organizacji należy ok. 6% osób zwiedzających muzea. Każde z tych stowarzyszeń realizuje swoje własne cele, ale często w ich aktywności istotną rolę odgrywa współpraca z instytucjami naukowymi i kulturalnymi, w tym – z muzeami. Dzieje się tak z różnych przyczyn, trzy wydają się szczególnie istotne. Po pierwsze, istnieją stowarzyszenia społeczne, które odgrywają dużą rolę w funkcjonowaniu placówek muzealnych – były (są) inicjatorami powstawania i rozwijania

instytucji lub mają na celu ich wspieranie. Po drugie, rozmaite stowarzyszenia zawodowe czy naukowe traktują muzea posiadające kolekcje związane z ich specjalnością za naturalnych sprzymierzeńców, centra gromadzenia ważnych eksponatów wzmacniające profesjonalną tożsamość czy miejsca spotkań, dyskusji i konferencji. Trzeci model współpracy realizują stowarzyszenia, które tworzą z muzeami wspólne projekty badawcze czy wystawiennicze:

Takie stowarzyszenie jest w pewnym rodzaju służebne. Więc ono ma na celu wspieranie muzeum. Więc ono się łączy, jest dobrowolne. My tak trochę funkcjonujemy jak w klasztorze, czyli 5 lat można być opatem, a potem można być kucharzem albo odźwiernym, prawda, tym furtianem. [06_Sen]

To wszystko takie towarzystwo wzajemnej adoracji się trochę zrobiło i nagle się okazało, że członków się zrobiło nagle około czterystu. i niektórzy sobie żartowali, że Muzeum [...] istnieje przy towarzystwie [...]. Wypracowało się też takie sposoby działalności. [...] mamy osoby pełnoletnie. Pełnoletnie zaczynają się od 50+ a na ogół 60+ i na ogół są to kobiety, taki jest przekrój. [...] Większość z tych osób pracowało zawodowo [...] często jako nauczyciel, prawnik, inżynier albo gospodyni domowa i robią teraz to na co mają ochotę. [...] Tutaj jest grupa ambasadorów muzeum. [06_Sen]

Stowarzyszenie T. i to były prace związane z historiami mówionymi. Bo seniorzy i seniorki są naszymi świadkami historii. Natomiast robiliśmy dużo projektów już włączających te grupy i zawsze najbardziej płodnymi momentami tych projektów jest współpraca międzypokoleniowa. i spotkania międzypokoleniowe. [...] Tutaj to spotkanie i wymiana doświadczeń ludzi zarówno z różnych pól, zarówno z różnych grup wiekowych jest takim najbardziej wartościowym elementem. [09_Muz1]

Współpracujemy z SARP-em. SARP to jest Stowarzyszenie Architektów Polskich [...] w ramach ich programu skierowanego do architektów-seniorów, ale aż czasem mrozi mi krew w żyłach, bo to są zaduszki architektoniczne, to po 1 listopada wspomina się tych architektów, którzy w danym roku odeszli. [11_Muz1]

W kontekście projektu skupionego na seniorach na szczególną uwagę zasługują **organizacje kombatanckie**, których część stopniowo zmieniała się w stowarzyszenia rodzin kombatantów i ludzi odczuwających obowiązek podtrzymywania pamięci o określonych osobach, organizacjach czy wydarzeniach z przeszłości. Uczestnicy określonych wydarzeń historycznych oraz ludzie uważający się za ich ideowych spadkobierców znajdują w różnych muzeach miejsca, w których mogą się spotykać, deponować pamiątki, występować w roli świadków historii. Kombatanci i ich rodziny współpracują z muzeami, uczestniczą w organizowaniu uroczystości rocznicowych, wspierają publikacje dokumentów i monografii, inicjują budowę pomników i tablic pamiątkowych:

Koło Żołnierzy 10 Pułku Ułanów Litewskich. Naszą siedzibą jest muzeum [...] i korespondencja tutaj przychodzi. [...] Tu się odbywają spotkania wigilijne i wszystkie opłatki. [...] Tutaj było przekazanie sztandaru. [07_Sen3]

Myśmy zaczęli tablicę fundować. i w Woli Głomskiej, i tu tablica jest w Muzeum Wojska na dole wisi, generałowi Kmicic-Skrzyńskiemu jest ufundowana. To jest przez nas ufundowana.

Nasz pomnik przewyższa wszystko. Piękny pomnik, współpracowaliśmy tutaj z panem dyrektorem muzeum. [...] Pierwsza rzecz, to pomógł nam w zakresie rozmowy z panem prezydentem.[...] Poza tym tu odbywały się spotkania. Tu odbywały się jakieś prelekcje w zakresie prezentowanych pomników. [12_sen3]

3.2. Osoby starsze jako regularni współpracownicy muzeum

Współpraca muzeum z **osobami indywidualnymi** przybiera dwie formy. Pierwsza to włączanie osób starszych do kręgu **stałych współpracowników** instytucji, które występuje w połowie muzeów uczestniczących w ankiecie (wykresy 12-13). Zasady współpracy ustalone są indywidualnie - bywa ona płatna (na część etatu, umowę zlecenie), może mieć także charakter wolontariatu. Osoby pracujące bez wynagrodzenia często otrzymują od muzeów różne formy podziękowania, na przykład, w postaci zaproszeń na wydarzenia lub prawa do nieodpłatnego wstępu.

Osobą najczęściej spotykaną, wymienianą przez co czwartego uczestnika ankiety, jest *taka kochana pani, zazwyczaj bardzo sympatyczna, chętna do wszystkiego, mająca czas* [02_Wolontariusze], czyli aktywna, starsza osoba pracująca w charakterze opiekuna ekspozycji czy pomagająca w pracy technicznej lub organizacyjnej na stałe, ewentualnie podczas wydarzeń muzealnych:

Ważną taką imprezą jest Noc Muzeów. z uwagi na to, że nasi słuchacze bardzo pomagają w obsłudze tej nocy, zgłaszają się bardzo chętnie. Dwie tury słuchaczy. Pierwsza jest od 16-tej, nie wiem dokładnie, o której to się zaczyna. i to jest do 24-tej i nasi słuchacze do 24-tej stoją i są przypisani do sali konkretnej. Najwięcej chętnych jest do sali tortur. Bo tam się... są straszne... są śmiechy i wesoło jest bardzo fajnie. Bo to też jest taka współpraca. Bo od wielu lat, od wielu, wielu lat. [12_Sen1]

Najczęściej to takie osoby, które zakończyły już wiele aktywności. Często przez najbliższe otoczenie traktowane jako te, które mają najwięcej czasu, więc często przydatne do wszystkiego. [04_Muz]

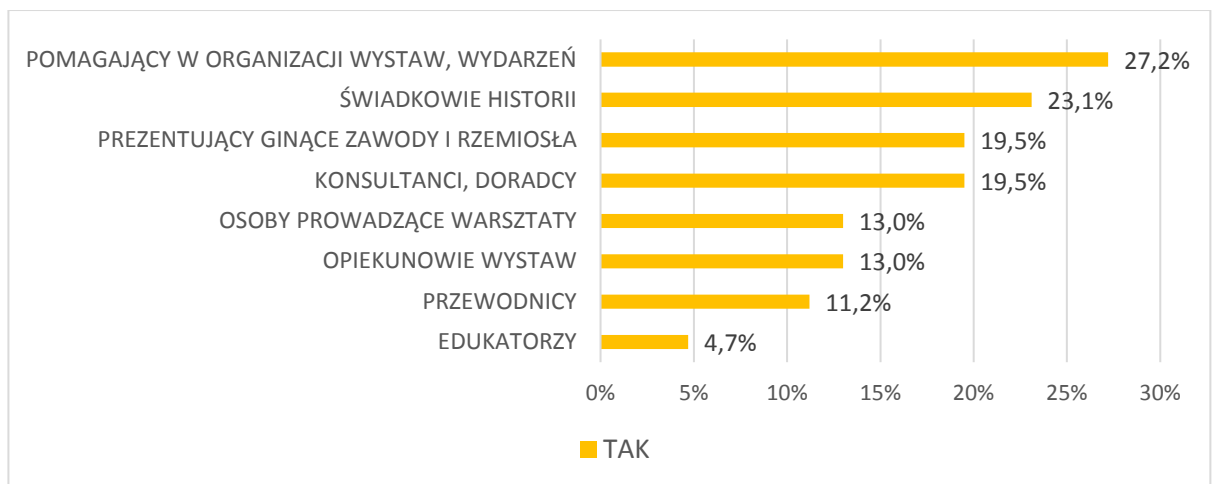
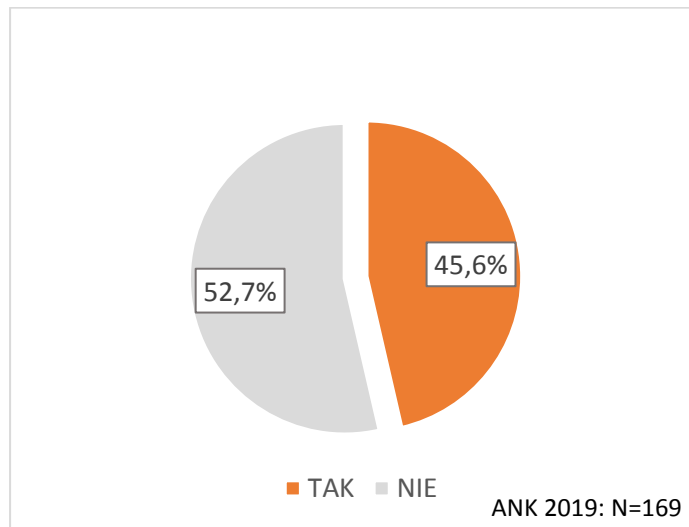
Wielu takich współpracowników wykonuje swoje czynności techniczne lub organizacyjne rutynowo, choć zdarzają się ludzie, dla których podjęcie pracy w muzeum stało się **nowym rozdziałem w życiu**. w trakcie badań przeprowadziliśmy wywiad z osobą, która przepracowała kilkadziesiąt lat jako urzędniczka spółdzielni w jednym z dużych miast, a po przejściu na emeryturę zaczęła się interesować kulturą, między innymi zwiedzała liczne w tym mieście muzea. Szczególnie zainteresowała ją jedna z instytucji *ze względu na obiekt, szalenie mi się podobał obiekt. **Niesamowite wrażenie dla mnie w pierwszym momencie jak weszłam do muzeum: krużganki, weszłam na krużganki, i nagle w części kościoła dawnego potężna budowla.** Niesamowita [11_Sen1].* Osoba ta zgłosiła się do tego muzeum i otrzymała pracę opiekunki wystawy, zaczęła interesować się historią sztuki oraz muzealnictwem, i w ciągu sześciu lat zdobyła znaczną, amatorską wiedzę w tym zakresie. Pani ta czynnie uczestniczy w przygotowaniu wystaw czasowych, chętnie rozmawia ze zwiedzającymi, z profesjonalnymi muzealnikami oraz z artystami. *Jestem zadowolona powiem szczerze – powiedziała podczas wywiadu. - Wspaniałych ludzi się tutaj spotyka.* [tamże]

Co czwarte muzeum organizuje wydarzenia i spotkania, podczas których osoby starsze występują *w roli świadków przeszłości, osoby starsze są żywymi świadkami historii prawda i w zależności od tego czy te osoby pamiętają jakieś watki ze swojej młodości, czy coś związanego ze swoją rodziną, to oczywiście się angażują i zaczynają się rozmowy [07_Muz2].* **Świadkowie przeszłości** mogą reprezentować organizacje i stowarzyszenia, ale zapraszani bywają także indywidualnie na uroczystości rocznicowe, spotkania oraz występują często w roli przewodników po ekspozycjach:

Te osoby działają jak swoistego rodzaju świadkowie. Tacy wolontariusze, właśnie na zasadzie przewodników. Właśnie kolekcjoner, pan który przekazał nam kolekcję sam po prostu, bo wiadomo, że z pracownikiem, ale on oprowadza. On mówi o tej kolekcji. [03_Muz]

Wykresy 13-14. Włączanie osób starszych do grona stałych współpracowników lub wolontariuszy

Pytanie: Czy w Państwa Muzeum / Oddziale Muzeum włącza się osoby starsze do grona stałych współpracowników lub wolontariuszy?

Szczególnego rodzaju świadkami przeszłości są wspomniane już osoby reprezentujące **zanikające zawody** zapraszane regularnie na różnego rodzaju warsztaty, zwłaszcza w muzeach mających ekspozycje o charakterze etnograficznym. Zdarzają się, oczywiście, młodzi ludzie reprezentujący umiejętności rzadko obecnie spotykane, w większości są to jednak osoby starsze, które rozpoczynały pracę w czasie, gdy wybrany przez nich zawód często występował i nic nie zapowiadało jego rychłego zaniku:

Organizujemy takie imprezy cykliczne Idę święta [...] Warsztaty są takie wielopokoleniowe [...] Bierzemy udział w ginących zawodach [...] To jest impreza - ideą jest przypomnienie, pokazanie i podtrzymanie tych zawodów, które w tej chwili tak jak garncarstwo czy obróbka lnu, to są takie dziedziny, które zanikają. i my wspólne ze stowarzyszeniem artystów kurpiowskich z twórcami ludowymi robimy. [10_Muz_Sen]

W niektórych muzeach stałymi współpracownikami są starsi ludzie o **szczególnych kwalifikacjach** – emerytowani profesjonaliści, naukowcy, artyści, wybitni kolekcjonerzy, którzy dla pracowników są źródłem inspiracji, służą jako konsultanci, pomagają w opracowaniu koncepcji wystaw, wypożyczają eksponaty, a czasem oprowadzają po wystawach lub uczestniczą w działaniach edukacyjnych:

Bo my liczymy cały czas na rozpoczęcie wystawy i przekazania tych wszystkich naszych eksponatów, bo mamy bardzo dużo eksponatów, prawda. [01_Sen1]

Tutaj mamy swoje wystawy w muzeum. Bo ta współpraca pozwala na to, że my mamy też swoje wystawy. Mamy Klub Fotograficzny. [12_Sen1]

3.3. Oferta kierowana do seniorów odwiedzających muzea

Drugą formą współpracy muzeum z indywidualnymi osobami jest **zapraszanie ich do zwiedzania** ekspozycji i wystaw czasowych oraz uczestniczenia w różnego rodzaju działaniach. z punktu widzenia statystyki najliczniejsi są zwiedzający, którzy indywidualnie lub w grupie zwiedzają muzeum raz i więcej nie wracają albo odwiedzają placówkę powtórnie po dłuższym, kilkuletnim okresie:

Pytanie: Czy odwiedził(a) Pan(i) to muzeum po raz pierwszy czy też był(a) Pan(i) w nim w przeszłości?

Odwiedziłem(am) po raz pierwszy	51,7%
Byłem(am) w nim wcześniej raz lub dwa	32,1%
Byłem(am) kilka razy	14,7%
Regularnie odwiedzam to muzeum częściej niż 1 raz w roku	1,6%

Źródło: NIMOZ/KANTAR 2019, N = 333 (odwiedzający muzea)

Stali bywalcy poszczególnych muzeów, choć są ułamkiem ogółu publiczności, stanowią interesującą zbiorowość odgrywającą istotną rolę w działaniach wielu muzeów. Osoby z takich kręgów uczestniczą w wernisażach i regularnych wydarzeniach, chętnie włączają się w różne prace, dzielą się opiniami i doświadczeniem, w swoich miejscowościach są ambasadorami instytucji:

To jest taka bilateralna współpraca. Oni mają gdzie przyjść, przyjemnie sobie spędzić czas czegoś się ucząc, a muzeum ma taką grupę ludzi na którą może zawsze liczyć. To tacy wierni odbiorcy. [...] to jest grupa, która przychodzi na nasze koncerty, która interesuje się ofertą. [10_Muz1]

Stają grupą naszych przyjaciół muzeum [...] Byli od zawsze i są cały czas. [...] To jest stały krąg tych seniorów, którzy zresztą zakładali, współorganizowali muzeum, przez co czują się bardziej z nim związani. [...] Odwiedzają nas bez względu na to czy jest jakaś oferta, czy nie. Przychodzą na wernisaże itd., itd., itd. Nie mamy oferty stałej, natomiast zdarza nam się, że tak powiem z czymś wyskoczyć. Ja kilka lat temu zorganizowałam taki cykl wykładów [...] traktujemy ich jako przyjaciół, ale też mentorów [...] Są dla nas w dużej mierze takim wsparciem merytorycznym [...] Jest ogrom wiedzy praktycznej, którą nam przekazali. [08_Muz3]

Dla stałych bywalców muzeum często stanowi ważny punkt odniesienia, miejsce zawierania i podtrzymywania ważnych kontaktów towarzyskich. Członkowie stałej publiczności często czują się silnie związani emocjonalnie ze swoimi ulubionymi muzeami, a regularny kontakt z zatrudnionymi w instytucji specjalistami sprawia, że czują się dowartościowani:

Mam dyplom Przyjaciół muzeum. Tutaj też wcześniej bywałam w muzeum, bo ciekawe eksponaty muzeum ma. [...] Za każdym razem coś nowego. [...] Tak, że współpraca była wspaniała i mile wspominam. [03_sen]

Jest jakaś więź [...] nie jesteśmy anonimowi [...] co roku mamy spotkania opłatkowe. i muzeum zawsze nam użyczą swoich pomieszczeń. [...] jubileusze [...] one się dobrze czują, przychodzą do siebie. [06_Sen]

Osoby, które chętnie do nas przychodzą. chyba z powodu takiego sentymentu. [...] Przychodzą tutaj i będą przychodziły i obserwują. i bardzo często w bardzo kulturalny sposób odnoszą się do przemian które tutaj zaszły. [...] Potrafią powiedzieć i docenić, że nowe wysiłki muzeum, nowego zespołu, nowej dyrekcji również są dla nich interesujące i też chcą brać w tym udział. [...] Oni czują się troszkę jak u siebie. [11_Muz1]

Wśród stałej publiczności w wielu muzeach (ale i w innych instytucjach kultury) zdarzają się też postaci charakterystyczne i niekonwencjonalne, ludzie samotni, żyjący na granicy społecznego wykluczenia, trapieni przez różnego rodzaju choroby czy uzależnienia, niekiedy uważani przez otoczenie za odmieńców. Takie osoby jeden z respondentów plastycznie acz dosadnie opisał następująco:

Dziady wernisażowe to jest wręcz stała grupa, starszych osób z Krakowa, które w części są zainteresowane sztuką, w części są alkoholikami, czy też osobami, które chcą skorzystać z poczęstunku, który jest na otwarciach. [05_Wernisażowiec]

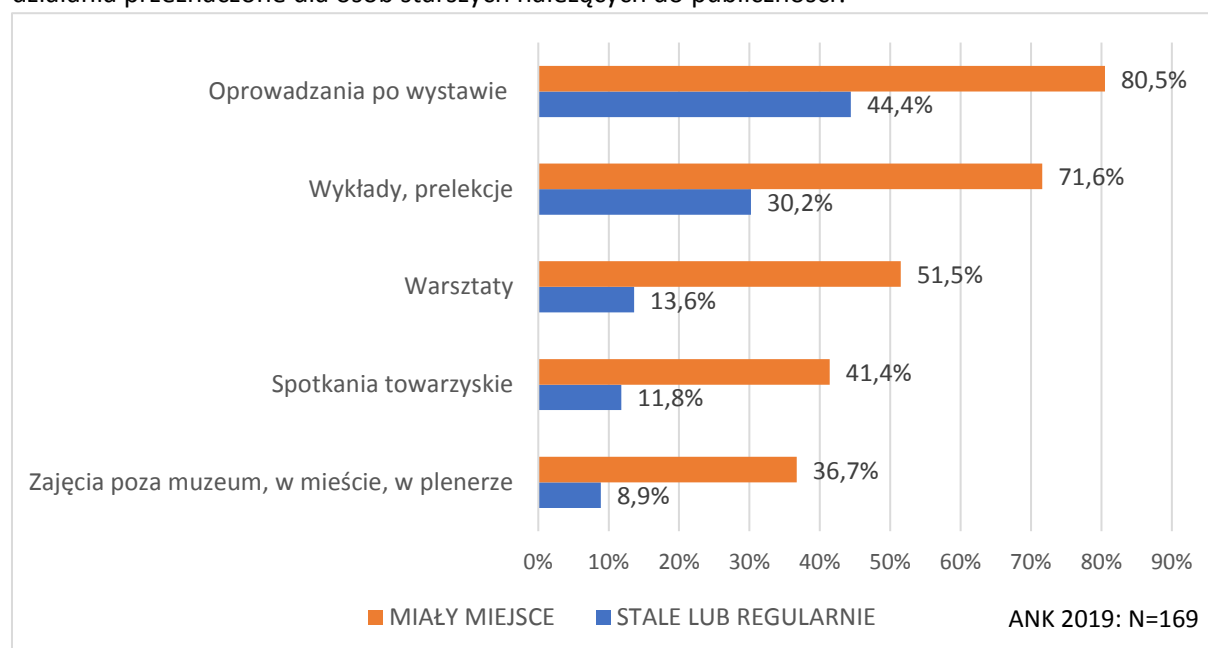
Oferta muzeów kierowana do publiczności dorosłej, w tym do osób starszych, jest bardzo bogata i różnorodna. Nie będziemy jej tutaj omawiać w szczegółach, a w **załączonym aneksie**⁹ prezentujemy fragmenty wywiadów dotyczące uczestnictwa seniorów w różnego typu konkretnych działaniach, zarówno tych adresowanych tylko do ludzi starszych, jak

⁹ Aneks: A.1. Oferta muzeów skierowana do seniorów. Wybór wypowiedzi, s. 54 i nast.

i otwartych dla wszystkich dorosłych. Na podstawie ankiety (wykres 15) można powiedzieć, że najczęściej praktykowanymi formami pracy z publicznością są **oprowadzania po wystawach oraz wykłady**. w połowie muzeów uczestniczących w ankiecie w minionym roku odbywały się też warsztaty (stałe lub regularnie ok. 14%). Mniej popularne są natomiast różnego rodzaju spotkania towarzyskie oraz działania poza muzeum. Jako uczestnik rozmaitych form aktywności muzealnej senior to *bardzo fajny odbiorca, w sensie, życzliwy odbiorca* [11_Ekspert], co wynika stąd, że osoby starsze wybierają się do muzeów dobrowolnie, ponieważ *chcą dużo wiedzieć, chcą działać [...] To jest dobra wola i czas, którego nie chcą zmarnować [...] Oni lubią być zajęci. Chcą być zajęci.* [08_Muz3]

Wykres 15. Aktywność muzeów skierowana do publiczności

Pytanie: Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy w Państwa Muzeum / Oddziale Muzeum miały miejsce działania przeznaczone dla osób starszych należących do publiczności?

Aby doświadczenie osób starszych było pozytywne i na długo pozostało w pamięci, działania podejmowane przez muzeum muszą spełniać kilka warunków. Pierwszym jest **sprawna organizacja** działań i wydarzeń. w czasie badań niektórzy respondenci wspominali, że seniorzy mają za sobą doświadczenie zawodowe, rozumieją znaczenie dobrej organizacji pracy i chcą optymalnie wykorzystać czas pobytu w muzeum:

Czyli seniorzy to bardzo sprytny naród, oni sobie bardzo precyzyjnie rozkładają w tym kalendarzu co gdzie i kiedy będą robili. Tak. Najnormalniej w świecie dobrze planują. [11_sem_ekspert]

Myślę, że tak, że w przypadku seniorów mamy sytuację, że oni frekwencyjnie są bardzo zdyscyplinowani. w przypadku jakiś konkretnych wydarzeń. [07_Muz2]

Warunek drugi to **dobra komunikacja z publicznością i prawidłowa diagnoza potrzeb** i zainteresowań zwiedzających. Komunikacja z publicznością odwiedzającą muzeum indywidualnie dokonuje się za pośrednictwem wielu kanałów – strony internetowej i mediów społecznościowych, środków masowego przekazu, a także – w odniesieniu do stałych bywalców – poczty elektronicznej i tradycyjnej oraz „poczty pantoflowej” - informacji przekazywanych bezpośrednio, na przykład w czasie systematycznie organizowanych wydarzeń. w przypadku grup zorganizowanych, na przykład uczestników zajęć UTW, w wielu muzeach możliwe są kontakty z organizatorami, uzgodnienia szczegółowe pozwalające przygotować programy dostosowane do konkretnych środowisk:

Przy tych zapisach jest tak, że jak ktoś dzwoni do muzeum, to zadajemy taka serie pytań. Bo zdarza się jak zgłasza się grupa z domu samopomocy, to oni nie powiedzieli, że są z seniorami. a my im więcej mamy informacji o samej grupie, tym lepiej możemy się przygotować. [05_Muz]

Problem trzeci to **przygotowanie pracowników do spotkania z konkretnym odbiorcą.** w tym zakresie ważnym czynnikiem jest pamiętanie o zróżnicowaniu zbiorowości ludzi starszych. Oferta dla seniorów nie może być *zrobiona w jakiś dziecięciniały sposób* [05_Muz], gdyż na wielu wydarzeniach muzealnych zjawiają się seniorzy reprezentujący wysoki poziom wykształcenia i wiedzy, oczekujący od muzeum partnerskiego traktowania, poszerzenia swojej rozległej wiedzy oraz realizacji swoich pasji. z drugiej strony, muzealnicy często pracują z osobami, które z przyczyn fizycznych (np. wada słuchu czy wzroku), psychicznych (np. kłopoty z pamięcią) czy z powodu potrzeb kontaktu z drugim człowiekiem (np. bycia także wysłuchanym nie tylko słuchającym) mają bardzo konkretne, często wysokie oczekiwania względem przekazywania im informacji i formy przebiegu wizyty w muzeum:

Pracownicy zaczerpną oddechu i zaczynają opowiadać. <W roku tysiąc pięćset sto dziewięćset za króla, za księcia było to, było tamto, było owamto>. a to nie o to chodzi, bo seniorzy zwykle takich rzeczy nie zapamiętują. Ale będą zapamiętywać tematyczne zjawiska, które wiążą się na przykład z wystawioną porcelaną, z cyklem książek zgromadzonych jako białe kruki albo z jakąś kolekcją, która była kolekcją подарowaną przez osobę jakąś tam fizyczną [osobę]. Myślę, że muzealnicy nie są przygotowani jeszcze. [01_Sen1]

Słuchaczami są bardzo różni ludzie. Bo są to i profesorowie i lekarze, w większości mamy dużo nauczycieli, ale nie oznacza to, że są tylko nauczyciele. Jest księgowy, jest pan kiedyś zajmujący się astronomią, pani prowadząca klub geologiczny, która też pracowała jako geolog. Więc [to jest] bardzo duża gama słuchaczy i myślę, że z uwagi na to jesteśmy różni. Dlatego m.in. po to zaczęto nawiązywać kontakt z jednostkami kultury, po to żeby ludzie, którzy przeszli na emeryturę mieli szansę na rozwijanie swoich zainteresowań. i jak to mówią? Uczymy się ustawicznie przez całe życie i jeszcze jeden dzień dłużej. [12_Sen1]

Bardzo lubią być słuchani. [...] Zaczepiają czasami osoby pilnujące sal ekspozycyjnych i chcą od nich różnych informacji. a momentalnie to się przeradza w jakąś rozmowę. [...] Nie samo oprowadzanie po wystawie a rozmowa. [...] i osoba pilnująca takiej sali dowiaduje się coś o życiu, o wspomnieniach, o doświadczeniach tej osoby, która przyszła zwiedzać. [06_Muz]

Mówiąc o poszukiwaniu optymalnych sposobów komunikacji pomiędzy pracownikami muzeów i osobami starszymi, niektórzy respondenci zwrócili uwagę na **zmiany obyczajów** i międzypokoleniowe różnice w zakresie wzorów wzajemnego zwracania się ludzi wobec siebie, polegające na akceptowaniu lub unikaniu określonego słownictwa czy ustalonych kanonów grzeczności. z tego punktu widzenia seniorzy bywający w muzeach *to jest trochę inna klasa podejścia do drugiego człowieka, tak. Trochę inna kindersztuba jak w naszych czasach.* [11_Ekspert]

3.4. Motywacje seniorów odwiedzających muzea

Na koniec formułujemy pytanie zasadnicze: dlaczego seniorzy odwiedzają muzea? Badacze amerykańscy John H. Falk oraz Lynn D. Dierking opracowali model obejmujący 7 podstawowych typów motywacji, którymi kierują się zwiedzający muzea w różnych krajach¹⁰. w świetle zebranego materiału typologia ta wydaje się przydatna także dla zrozumienia starszej publiczności muzealnej w Polsce.

Typ pierwszy to **odkrywczy** (Explorers), czyli zwiedzający motywowani ciekawością, interesujący się kolekcją i wystawami muzeum, oczekujący, że dzięki wizycie znajdą coś, co przyciągnie ich uwagę i zainspiruje, poszerzy wiedzę. Dane zebrane w toku badań wskazują na

¹⁰ John H. Falk & Lynn D. Dierking, *The Museum Experience Revisited*, Routledge, London and New York, 2013, s. 47-49.

istnienie wśród polskich seniorów dwóch typów odkrywców: pierwsi to ludzie, którzy nie chcą się zatrzymać w rozwoju i kontynuują swoje zainteresowania ukształtowane we wcześniejszym okresie życia. Drugi typ to osoby, które mówią: *odkrywam w sobie nowe zainteresowania* (11_sen1), czyli - przechodząc na emeryturę zaczynają nowy etap życia i zaczynają rozwijać zainteresowania, na które nie mieli czasu, gdy byli czynni zawodowo:

To jest specyficzna grupa społeczności, bo ci ludzie dysponują paradoksalnie dużą wiedzą. Jakimiś doświadczeniami. i my jako muzealnicy musimy wyjść naprzeciw oczekiwaniom, a z tego co ja zauważam prowadząc pokazy, zresztą ze wszystkimi grupami wiekowymi, to że ci ludzie oczekują dawki sporej wiedzy, są ciekawi świata, tak to można określić ogólnie. [...] Jak przychodzi grupa i jest to uniwersytet trzeciego wieku, to zawsze mamy w planie taki krótki wykład i on jest planowany na 20 minut, ale niezwykle często trwa 45 i dłużej, ze względu na pytania. [01_Muz1]

Tutaj bywam na tych wszystkich, prawie że wszystkich wernisażach. Interesuje mnie nie tylko malarstwo, nie tyle co numizmatyka, filatelistyka, ale również i inne dziedziny, z którymi zaczynam się spotykać albo kontynuować. [03_Sen]

Senior jako gość muzealny, to uczestniczący w działaniach edukacyjnych jest bardzo zaangażowana. Chcąca zdobywać wiedzę, chcąca rozmawiać z edukatorem. To najlepsza publiczność działań edukacyjnych. Widzimy to zaangażowanie i dlatego przygotowując programy rozmawiamy z tymi osobami i z uwagi na to na ich potrzeby przygotowujemy ofertę edukacyjną. [06_Muz]

Ludzie towarzyscy, facylitatorzy (Facilitators) odwiedzają muzea motywowani czynnikami o charakterze społecznym. Bywanie w muzeum umożliwia im nawiązywanie i utrzymywanie kontaktów z innymi ludźmi. Facylitatorzy są otwarci na innych, chcą poznać wiedzę i doświadczenia osób należących do towarzyszącej im grupy społecznej. Typ ten często reprezentują aktywiści organizacji współpracujących z muzeami, stali współpracownicy i członkowie stałej publiczności:

W tej chwili ludzie żyją dłużej, 60 plus, to jest jeszcze pełna aktywność. Oni już często są na emeryturze. Albo są na emeryturze i jednocześnie pracują na pełnym etacie. Więc nie ma, nie czują się tak jeszcze wykluczeni. Natomiast przejście na emeryturę jest już rodzajem pewnego wykluczenia finansowego, ale również też społecznego. Że już ktoś z kimś jest już na marginesie. Natomiast rzeczywiście, to trzeba powiedzieć, że wiele spotkań dla dorosłych, przewaga jednak jest osób starszych. [09_Muz3]

Z moich spostrzeżeń wynika, że taka zorganizowana grupa i taka aktywna to są emerytowani nauczyciele. To wiem, bo moja ciocia też jest emerytowaną nauczycielką i wiem, że się regularnie spotykają, bywają. Organizują sobie spotkania jakiejś wyjazdy do teatru, itd. [10_Muz1]

To są ludzie czynni, może nie zawodowo, ale życiowo i żądni wręcz. i wiele w tej grupie jest osób samotnych, mieszkają sami a rodzina jest gdzieś za granicą, dzieci i dla nich to jedyna rozrywka (10_Muze_Sen).

Zawodowcy i hobbyści (Professionals/ Hobbyists) to osoby, o których już wspomiano. Zwiedzający reprezentujący ten typ motywacji czują ścisły związek ze specjalizacją muzeum a swoimi zainteresowaniami związanymi z uprawianym zawodem lub zaawansowaną, amatorską pasją. Wizyty osób reprezentujących ten typ mają zazwyczaj określony cel związany z rozwojem wiedzy lub poznaniem osób należących do określonej grupy zawodowej lub mających takie same zainteresowania hobbystyczne. w raporcie z 2017 roku wspominaliśmy na przykład o środowiskach (w tym licznych emerytach) ludzi zawodowo związanych z lotnictwem i regularnie współpracujących z jednym z muzeów lotnictwa. Zawodowcy i hobbyści często partycypują w aktywności muzeum, na przykład prowadzą własne badania, występują jako edukatorzy lub wykładowcy, organizują konferencje, wypożyczają eksponaty na wystawy:

Każdy ma jakieś hobby, ja znam na przykład pana, seniora, byłego lekarza [...], który jest kolekcjonerem medali. Miał tutaj wystawę swojej kolekcji i to jest fajne, bo muzeum pomaga tą kolekcję nie tyle co wystawić, promować, opowiadać innym ludziom o tym, że jest taki człowiek, ale pomaga ustawić tą kolekcję w ramach ekspozycji, którą w danym momencie prezentuje. [01_Sen1]

W Nowym Sączu działa takie koło amatorów sztuki. Oni pod tą egidą działają wcześniej i zwracają się do muzeum, że chcą przyjść. a naszym celem jest stworzenie jak największej ilości sytuacji otwartych. [05_Muz1]

Należę do tego klubu już od 40 lat. Praca wygląda tak, że raz w miesiącu jest spotkanie, tam są wykłady, prezentacja ciekawych numizmatów, które tam ktoś zdobył. Nie licząc tych, które na bieżąco. No mamy zapewnioną dostawę bieżącą poszczególnych monet. No i to chyba na tym polega, wymiana z innymi oddziałami, bo tu w T. jest, a jeden w K. [03_Sen]

Poszukiwacze nowych doświadczeń (Experience Seekers) są zmotywowani do odwiedzania muzeów, ponieważ ważne są doświadczenia - przeżycia i emocje związane z byciem w określonym miejscu, zdobywaniem nowych informacji i uczestniczeniem w rozmaitych działaniach i wydarzeniach. Ten typ motywacji wiąże się też z ekspresją. Zadowolenie osób reprezentujących ten typ motywacji wynika przede wszystkim z faktu, że w muzeum byli, w związku z tym coś widzieli i robili – bawili się, ale też realizowali swoje potrzeby twórcze, wyrażali myśli i emocje:

[Pracownia malarska prowadzona przez muzeum sztuki] tam jest silna grupa osób w wieku emerytalnym, które pracują, malują, tworzą. i to też są niezwykle doznania, bo to są osoby, które przychodzą regularnie i od lat. i one też są w takim procesie budzenia własnej twórczości. i są to ludzie, którzy zajęli się tą twórczością dopiero na emeryturze. Są też tacy, którzy całe życie coś tam sobie tworzyli. a teraz mają więcej czasu. i na prawdę bardzo aktywnie biorą udział w tych zajęciach. [09_Muz2]

Moja grupa przede wszystkim znana jest z tego, że wszyscy mają aparaty i że robią zdjęcia i potem robimy wystawy [...] Jak gdzieś idziemy na jakieś spotkanie autorskie. Co robisz? Zdjęcie budynku z zewnątrz. Potem pusta sala, potem coraz więcej ludzi. Więc stopniowo to na prawdę to jest fotoreportaż i to jest wspaniałe. [01_Sen2]

Mamy do czynienia ze środowiskiem, które koncentruje się li tylko na konsumpcji. Chce być też twórcą. To zresztą widać w sieci, ile powstaje wierszy, różnych publikacji. Ludzie w tym wieku zaczynają malować, ostatnio odkryliśmy zespół rockowy we Wrocławiu, który powstał 60+. Czyli to jest czas kiedy ma się możliwość wyeksponowania swoich talentów, swoich ukrytych pragnień. [11_Ekspert]

Szukający odnowy psychicznej (Rechargers) odwiedzają muzeum szukając doświadczenia kontemplacyjnego, duchowego lub terapeutycznego. Muzeum daje im kontakt z odświeżającymi wartościami i kulturą wysoką, stanowi ucieczkę od codzienności, schronienie przed problemami, miejsce, w którym wzmacniają się psychicznie:

Wejście do muzeum jest jak wejście do teatru, czy wejście do filharmonii i to daje dopiero szerszy wymiar. i pozwala lepiej zrozumieć tę codzienność, bo wystarczy spojrzeć na ludzi, jak ze zgiełku dnia tego codziennego chodzenie po ulicach jak się weszło do muzeum to zafascynowało i że się wyszło słońce, ludzie, jakiś ruch, a my wyszliśmy ze świątyni pamięci, prawda. Tacy wzbogaceni, lepiej rozumiejący tę codzienność, która jest przed naszymi oczami.[...] To nie jest poświęcenie czasu, bo ten czas był bardzo ważny. On nie jest czasem poświęconym patrząc z innej perspektywy. On jest czasem wygranym. [01_Sen1]

Poprzez ukazywanie piękna kolekcji, bogactwo zebranych zbiorów. Jak również takich tematycznych darów, pamiątek, które też od czasu do czasu robimy taką ekspozycję. Inspiruje to wśród osób w podeszłym wieku właśnie takie odblokowanie, taki entuzjazm można powiedzieć, że są instytucje, które są zainteresowane pamiątkami rodzinnymi osób w podeszłym wieku. [03_Muz]

Pielgrzymi do miejsc pamięci (Respectful Pilgrims) to ludzie odwiedzający muzea z poczucia obowiązku, pragnący zachowania i uczczenia pamięci określonych wydarzeń i osób z przeszłości. Ten typ motywacji często występuje wśród polskich seniorów działających indywidualnie lub w ramach stowarzyszeń i organizacji, a najczęściej związany jest z upamiętnianiem postaci i faktów z okresu minionych stu lat, a zatem odzyskania niepodległości w 1918 roku, dwudziestolecia międzywojennego oraz, najczęściej, wydarzeń II wojny światowej:

Przychodzą i pytają nas, czy możemy mieć w naszych archiwach informacje o ojcu czy o dziadku, który walczył w tym i tym rejonie. Bardzo często zdarzają się takie osoby, albo pytają się, czy byłaby możliwość przekazania zdjęć, czy monet z epoki. Czy możemy to przyjąć. [07_Muz2]

Stowarzyszenia na rzecz Pomocy Zesłańcom Sybiru. z uwagi na to, że odchodzimy, bo nas Sybiraków jest coraz mniej, prawda [...] i dlatego byśmy chcieli, by to stowarzyszenie, które będzie w przyszłości, by stanowiło by w dalszym ciągu przez młode pokolenie. [12_sen3]

[Kolo] byłych żołnierzy 42. pułku, 42. Pułku Piechoty i ich rodzin im. Henryka Dąbrowskiego. [...] teraz zostało tylko z 6 osób. Najstarsza ma 94 lata, ja mam 87. Helena druga ma z 75. [...] Pułk piechoty, no i kibice chcieli zafundować płytę pamiątkową na terenie koszar, tam gdzie było boisko. Wtopić płytę, no to poszliśmy tam obejrzeć... chaszcze nie z tej ziemi. Bo kiedyś tam była gazownia... [07_sen1]

Typ ostatni to **poszukiwacze związków z przeszłością** (Affinity Seekers), których do zwiedzania konkretnego muzeum lub wystawy albo uczestnictwa w wydarzeniu skłania poczucie związku i utożsamiania się z określonym dziedzictwem. Ten rodzaj motywacji często znajduje przejaw w działaniach ludzi silnie związanych z określonym regionem czy miejscowością, dążących do zachowania i popularyzowania lokalnego dziedzictwa. Emocjonalny stosunek seniorów–regionalistów wzmacnia to, że wiele eksponatów prezentowanych w lokalnych muzeach pochodzi z czasów ich dzieciństwa i młodości:

[...] uwielbiali nasze muzeum. Byli regionalistami. Byli takimi filarami jakby takiej pamięci o tym, co tu było kiedyś, [...] i oni bardzo dużo informacji mieli o tym, co tu było kiedyś i większość wiedzy jakby tej przedwojennej mamy od nich. [...] Uczestniczyli w zasadzie też we wszystkich wydarzeniach. [02_Muz]

To jest ten czas, który nasi odbiorcy starsi pamiętają. To jest ich młodość. i to myślę, że ta oferta chociażby wystawiennicza budzi w nich takie pozytywne emocje, wspomnienia, bo to jest ich czas młodości. Oni to pamiętają jeszcze z autopsji, z rodzin. [10_Muz2]

W Polsce osobną grupą są ci, którzy ze względu na swoje cechy biograficzne odczuwają związek z rzeczywistością zniszczoną w wyniku II wojny światowej i przemian powojennych, na przykład z ziemiaństwem czy Kresami. Przedstawiciele najstarszego pokolenia reprezentującego środowiska ziemiańskie czy kresowe mają poczucie głębokiej straty osobistej, której nie rozumie większość współczesnego polskiego społeczeństwa. Część dzieci i wnuków dawnych ziemian i mieszkańców Kresów nadal odczuwa związek z przeszłością, co

się przejawia w aktywności służącej podtrzymywaniu pamięci i eksponowaniu znaczenia tych tradycji dla współczesnej polskiej tożsamością narodowej¹¹:

[Polskie Tow. Ziemiańskie] członkowie towarzystwa w większości to seniorzy [...] My jesteśmy bardzo mocno z nimi związani i nie do końca my ich traktujemy jako swoją publiczność [...] oni się czują u siebie. [02_Muz]

To dopiero ja tę pracę zrobiłam, wielką pracę edukacyjną, że Polska nie kończy się na Bugu, nie kończyła się na Bugu. Że Lwów i Wilno to były stolice polskiej kultury i nauki. Że bez Lwowa nie byłoby niepodległości Polski. Nie byłoby nauki, nie byłoby sztuki. To moja praca edukacyjna. [13_Muz]

PODSUMOWANIE

- Badania zrealizowane w roku 2019 w ramach wieloletniego projektu NIMOZ „Badania publiczności muzeów w Polsce” skupiały się na osobach starszych, które - jak wskazują wyniki badań sondażowych przeprowadzonych przez NIMOZ - stanowią **około 20% odwiedzających muzea**. Seniorzy wchodzący w skład publiczności muzealnej stanowią jednak **niewielką (ok. 10%) część ogółu** ludzi starszych w Polsce.
- Terminy „ludzie starsi” i „seniorzy” są **zdefiniowane ustawowo** poprzez odwołanie do kryterium wieku. Zgodnie z ustawą z dnia 11 września 2015 r. za starszą osobę uznawana jest „osoba, która ukończyła 60. rok życia”. Część muzealników za istotne uznaje kryterium ukończenia 65. roku życia - określony przepisami wiek emerytalny mężczyzn. **Ze społecznego punktu widzenia** za seniora zwykle uznaje się osobę, która: 1) ma uprawnienia do pobierania emerytury i zakończyła pracę w pełnym wymiarze godzin; 2) jej otoczenie społeczne zmieniło się po przejściu na emeryturę lub ulega zmianie: maleje znaczenie relacji wynikających z pracy zawodowej, na znaczeniu zyskują związki z nowymi środowiskami i kręgami społecznymi; 3) dysponuje wolnym czasem, co wynika ze zmiany sytuacji zawodowej i rodzinnej.
- Zebrane dane prowadzą do wniosku, że seniorzy odwiedzający muzea są grupą **silnie zróżnicowaną** ze względu na miejsce zamieszkania, wiek i poziom wykształcenia, co

¹¹ Por.: Małgorzata Głowacka-Grajper, *Transmisja pamięci. Działacze „sfery pamięci” i przekaz o Kresach Wschodnich we współczesnej Polsce*, Wydawnictwo UW, Warszawa 2016.

ma duże znaczenie dla planowania i organizacji pracy instytucji kultury. Obecnie w skład zbiorowości seniorów wchodzi **dwa pokolenia**: pierwsze to ludzie w wieku 60-75 lat, w większości samodzielni, w dobrej kondycji fizycznej, często aktywni życiowo. Pokolenie drugie tworzą osoby powyżej 75. roku życia, które często zmagają się z problemami zdrowotnymi i różnego rodzaju niepełnosprawnościami i są narażone na wykluczenie społeczne.

- Wiele aktywnych osób starszych **protestuje przeciwko utrwalonym stereotypom**. Ludzie ci nie identyfikują się z tradycyjnym wyobrażeniem starości i twierdzą, że wyrazy „senior” czy „osoba starsza” niosą określone oceny i wzory myślenia, a w konsekwencji **stygmatyzują** ludzi po sześćdziesiątce i mogą służyć ich marginalizowaniu.
- Dyskusja dotycząca znaczenia pojęć „osoby starsze” i „seniorzy” ma wymiar praktyczny, stawia pytanie o to, **czy muzea powinny podejmować działania i tworzyć projekty przeznaczone dla osób starszych**, czy też raczej włączać seniorów do przedsięwzięć podejmowanych z myślą o różnych segmentach swojej dorosłej publiczności. Wyniki badań sugerują, że poglądy muzealników są zróżnicowane, ale alternatywa: projekty dla seniorów czy projekty dla dorosłych wydaje się w znacznym stopniu fałszywa. w wielu muzeach funkcjonuje i dobrze się sprawdza **praktyka adaptacji do wielopokoleniowego zróżnicowania publiczności** zakładająca, że:
 - 1) obecność seniorów w muzeach jest zjawiskiem trwałym i w istotnym stopniu oddziałującym na praktykę;
 - 2) gromadzenie i wymiana doświadczeń dotyczących pracy z seniorami są pomocne w pracy współczesnych muzealników;
 - 3) istnieją obszary aktywności i formy działania, w których skupiać się należy na specyficznych potrzebach i wymaganiach seniorów;
 - 4) niektóre projekty, wydarzenia i działania powinny mieć charakter pokoleniowy, gdyż odwołują się do doświadczeń, potrzeb i wrażliwości poszczególnych generacji;
 - 5) ale międzypokoleniowy charakter może być szczególną wartością wielu muzealnych wydarzeń, sprzyjać wyprowadzaniu seniorów z pokoleniowego getta i integrować ludzi w różnym wieku.
- W tym kontekście należy podkreślić **potrzebę rozwijania wiedzy na temat grupy najstarszych gości muzeów oraz wymiany praktycznych doświadczeń**. Pracownicy muzeów zdają sobie sprawę z zachodzących w Polsce przemian demograficznych i kulturowych, są też świadomi dużego zróżnicowania oraz rozwarstwienia środowiska

ludzi starszych. Jednakże w codziennej aktywności osoby zatrudnione w poszczególnych instytucjach mają styczność z niewielką reprezentacją seniorów, a ich praktyczne doświadczenia pozwalają na zdobywanie wycinkowej wiedzy dotyczącej tej grupy. Dlatego ważne wydaje się obecnie rozwijanie edukacji na temat seniorów odwiedzających muzea, ale także i tych, którzy są nieobecni wśród publiczności muzealnej, a stanowią ok. 90% środowiska. Dużym wsparciem dla muzealników są szkolenia, warsztaty i konferencje poświęcone planowaniu i realizacji polityki senioralnej, stwarzające możliwość poszerzania wiedzy oraz dyskusji, przełamujące zakorzenione stereotypy dotyczące osób starszych i przygotowujące do spotkań z seniorami, zarówno tymi aktywnymi, jak i biernymi, a czasem dotkniętymi różnego rodzaju niepełnosprawnościami.

- Pamiętając o niskich dochodach emerytów wiele muzeów wprowadza dla osób starszych **specjalne oferty** (poza ulgami w opłatach za wstęp do muzeów i zwolnieniami z opłat określonymi w art. 10 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach). Co czwarte muzeum stosuje różne finansowe zachęty takie jak dodatkowe ulgi w opłatach za wstęp oraz za udział w wydarzeniach. Niektóre instytucje organizują też dodatkowe atrakcje, aby zwiększyć korzyści z wizyty w muzeum, zapraszają np. seniorów na poczęstunek, rozdają drobne upominki lub nawet udostępniają swoje pomieszczenia różnym środowiskom czy stowarzyszeniom skupiającym osoby starsze.
- Uczestnictwo seniorów w kulturze instytucjonalnej stwarza jednak różnego rodzaju **problemy organizacyjne i logistyczne**. Osoby starsze oraz pracujący z nimi muzealnicy mają sprecyzowane oczekiwania dotyczące infrastruktury muzealnej przyjaznej dla seniorów, która obejmuje: 1) toalety w miejscach dogodnych dla zwiedzających, w miarę możliwości - przystosowane dla osób z niepełnosprawnościami; 2) dobrze widoczne oznaczenie wnętrza; 3) udogodnienia ułatwiające poruszanie się osobom z niepełnosprawnością ruchową; 4) udogodnienia dla osób z niepełnosprawnością wzrokową i słuchową; 5) często sygnalizowano też problem miejsc, w których zwiedzający mogą usiąść i odpocząć.
- W raporcie omówiono zasługujący na uznanie **wysiłek instytucji wprowadzających zmiany** ułatwiające m.in. osobom starszym dostęp do infrastruktury muzeów i ich ekspozycji. w dziedzinie tej, na co wskazują badania, nadal wiele jest w Polsce do zrobienia, ale modernizacja muzeów to dziedzina złożona, wymagająca wysokich

nakładów finansowych oraz trudnych negocjacji i prób godzenia ze sobą rozwiązań zapewniających zachowanie zabytkowej tkanki i wprowadzanie nowoczesnych urządzeń ułatwiających korzystanie z tych miejsc. Mimo tych trudności muzea powinny kontynuować prace w zakresie modernizacji, bowiem zwiększanie liczby osób starszych korzystających z oferty poszczególnych muzeów wymaga poznawania oraz implementacji różnego rodzaju rozwiązań ułatwiających osobom o specjalnych potrzebach dotarcie do instytucji oraz poruszanie się po należących do nich obiektach.

- Większość muzeów współpracuje z **instytucjami i środowiskami, w których działają lub zrzeszone są osoby starsze**. Najczęściej wymieniano uniwersytety trzeciego wieku (w skrócie UTW), z którymi współpracuje dwie trzecie muzeów, a regularnie – około jednej czwartej. Praca z UTW ma zwykle charakter powtarzalny, jest dobrze zorganizowana i starannie zaplanowana. UTW przyciągają seniorów aktywnych, ciekawych świata, szukających nowych doświadczeń. Muzea współpracują także ze stowarzyszeniami i organizacjami, które zajmują się osobami **starszymi zagrożonymi wykluczeniem** i wymagającymi opieki. Przygotowanie oferty dla takich stowarzyszeń i instytucji wymaga od muzealników działań adresowanych do osób w zaawansowanym wieku lub dotkniętych niepełnosprawnością.
- Zróżnicowaną kategorię stanowią **wyspecjalizowane instytucje i stowarzyszenia**, które nie zrzeszają seniorów ze względu na swoje cele statutowe, ale wskutek różnych okoliczności osoby starsze stanowią znaczącą część ich aktywnych członków. Każda z tych organizacji realizuje swoje własne cele, ale w ich aktywności istotną rolę odgrywa współpraca z muzeami, ponieważ: 1) były (są) one inicjatorami powstawania muzeów lub mają na celu ich wspieranie; 2) traktują muzea jako naturalnych sprzymierzeńców oraz miejsca spotkań, dyskusji i konferencji; 3) tworzą z muzeami wspólne projekty badawcze czy wystawiennicze.
- Współpraca muzeum z osobami indywidualnymi przybiera dwie formy. Pierwsza to włączanie osób starszych do kręgu **stałych współpracowników** instytucji. Forma druga to obsługa **osób zwiedzających, wśród nich są regularni bywalcy** poszczególnych muzeów, którzy są ułamkiem ogółu publiczności, ale stanowią interesującą zbiorowość odgrywającą istotną rolę w działaniach wielu muzeów. Osoby z takich kręgów uczestniczą w wernisażach i regularnych wydarzeniach, chętnie włączają się w różne prace, dzielą się opiniami i doświadczeniem, w swoich miejscowościach są

ambasadorami instytucji. Dla stałych bywalców muzeum często stanowi ważny punkt odniesienia, miejsce zawierania i podtrzymywania ważnych kontaktów towarzyskich. Członkowie stałej publiczności często czują się silnie związani emocjonalnie ze swoimi ulubionymi muzeami, a regularny kontakt z zatrudnionymi w instytucji specjalistami sprawia, że czują się dowartościowani.

- Osobna grupa problemów dotyczy **przygotowania zespołów do wizyt osób reprezentujących różne grupy osób starszych**. Oferta muzeów kierowana do publiczności dorosłej, w tym do osób starszych jest bardzo bogata i różnorodna. Najczęściej praktykowanymi formami pracy są oprowadzania po wystawach oraz wykłady. w połowie muzeów uczestniczących w ankiecie w minionym roku odbywały się też warsztaty. Mniej popularne są natomiast spotkania towarzyskie oraz działania poza muzeum.
- W budowaniu relacji z seniorami ważne wydaje się rozwijanie **wielowymiarowego programu instytucji i wyjście naprzeciw oczekiwaniom różnych typów odbiorców oraz współpracowników** muzeów dające możliwość korzystania przez seniorów z klasycznych rozwiązań, takich jak oprowadzania lub wykłady oraz z nowych form współpracy, takich jak, na przykład międzypokoleniowe warsztaty. Ważnym czynnikiem jest **pamiętanie o zróżnicowaniu zbiorowości ludzi starszych**, gdyż w wydarzeniach muzealnych uczestniczą zarówno seniorzy reprezentujący wysoki poziom wykształcenia i wiedzy, jak i osoby, które z przyczyn fizycznych (np. wada słuchu czy wzroku), psychicznych (np. kłopoty z pamięcią) czy z powodu potrzeb kontaktu z drugim człowiekiem (np. bycia także wysłuchanym nie tylko słuchającym) mają bardzo konkretne, często wysokie oczekiwania względem przekazywania im informacji i formy przebiegu wizyty w muzeum.
- Zachowanie **empatii** przez pracowników odpowiedzialnych za kontakty z seniorami to jedna z podstaw w budowaniu z nimi dobrych relacji. Aby doświadczenie osób starszych było pozytywne i na długo pozostało w pamięci, **działania podejmowane przez muzeum muszą spełniać kilka warunków**: 1) sprawna **organizacja** działań i wydarzeń; 2) dobra **komunikacja** z publicznością i prawidłowa diagnoza potrzeb i zainteresowań zwiedzających; 3) **elastyczność**, przygotowanie pracowników do spotkania z konkretnym odbiorcą.

- Na koniec warto wspomnieć, że czynnikiem oddziałującym na zwiększenie obecności osób starszych w muzeum jest zrozumienie przez pracowników całego **spektrum potrzeb i motywów**, które sprawiają, że starsi odbiorcy pojawiają się w ich instytucjach. w raporcie omawiamy **7 typów seniorów zwiedzających** muzea, są to:
1) odkrywcy, 2) ludzie towarzyscy (facylitatorzy), 3) zawodowcy i hobbyści,
4) poszukiwacze nowych doświadczeń, 5) szukający odnowy psychicznej;
6) pielgrzymujący do miejsc pamięci oraz 7) poszukiwacze związków z przeszłością.

ANEKSY¹²

A.1. Oferta muzeów skierowana do seniorów. Wybór wypowiedzi

I. Orowadzania po wystawie

Uniwersytety trzeciego wieku przyjeżdżają do nas i często umawiają na zwiedzanie całego muzeum, ale zaznaczają by to było bardzo szczegółowe opowiadanie. Chcą wiedzieć bardzo dużo, zamawiają na przykład wycieczkę po mieście lub po okolicy. Korzystają wtedy z całej możliwej oferty. [08_Muz3]

Te osoby to były osoby z województwa łódzkiego, które przyjechały taką liczną grupą, ponad 20 osób. Dwie były o kulach i one za pomocą opiekunów dały powolutku radę tu wejść i działać, a następnie przejść do galerii sztuki dawnej i **zobaczyć dzieła na żywo, co było absolutnym przeżyciem bo nie miały wcześniej takiej okazji i możliwości.** To docieranie do takich ośrodków pomocy społecznej, gdzie ludzie są schorowani zwyczajnie, pozostawieni i opuszczeni, gdzie ta samotność bardziej doskwiera w porównaniu z seniorami z uniwersytetu trzeciego wieku, czy z klubu seniora, gdzie jednak ktoś jest blisko, nawet w gronie osób znajomych, to taka grupa docelowa, dla której jesteśmy jak najbardziej otwarci i chętnie zapraszamy. [09_Muz4]

Prowadzę zajęcia Muzea w muzeum. Jest to program, który jest realizowany w Sopotkim Uniwersytecie Trzeciego Wieku, przy Centrum Kształcenia Ustawicznego. Zazwyczaj mamy dwa semestry w ciągu roku akademickiego, czyli około 30 spotkań w formie warsztatowej. Cały program jest skierowany do seniorów zainteresowanych tematami dotyczącymi sztuk pięknych, architektury, obyczajowości, obszarów kształtujących kulturę lokalną. [...] Zajęcia, które zaproponowałam, otworzyły nam ścieżkę, co to jest w ogóle muzeum, po co jest nam potrzebne, po co tam chodzimy i czego oczekujemy. [...] **w ciągu 2-3 godzin zwiedzamy wybrane miejsca i ekspozycje. Wystawy stałe, wystawy czasowe, wystawy które są okazjonalnymi wystawami. Nasze zwiedzanie polega na przyswajaniu wiedzy poprzez obecność w danym miejscu.** Czyli dotykamy architektury, dotykamy obiektów sztuki, dotykamy pamiątek i, co jest bardzo istotne, spotykamy ludzi pracujących w tych placówkach. [01_sen1]

Centrum aktywności seniora, które znajduje się koło nas, to działa w ten sposób, że jak jest każda nowa wystawa, to oni się sami do nas zgłaszają, by ich oprowadzić. [05_Muz]

II. Cykle spotkań / wykładów

Mieliśmy takie czwartkowe spotkania raz w miesiącu. z domu pomocy społecznej byli specjalnie dowożeni na te wykłady słuchacze. [01_Muz1]

¹² Fragmenty, które autorzy raportu uznali za szczególnie ważne, zaznaczono czcionką pogrubioną.

Rzeczywiście dużą grupę naszych odbiorców seniorów, znaczących działań edukacyjnych są seniorzy. Dla nich od wielu lat prowadzimy taki **cykl spotkań zatytułowanych Rozmowy o...** - rozmowy o literaturze, o archeologii, o sztuce i one pojawiają się raz w miesiącu z jednego tematu. Idea jest taka, że spotykamy się w przestrzeni wystawy, a inspiracją jest jakiś zabytek, jakieś dzieło sztuki. Później rozmawiamy, bo przede wszystkim **ma to być rozmowa, ma to być dyskusja**, a inspiracją do tego są dzieła sztuki. [06_muz]

Opowieść o danym obrazie, który jest wystawiony. Przychodzą uczestnicy klubu i nie tylko. z zewnątrz też mogą przychodzić. [03_Muz]

Co miesiąc robimy **cykliczne spotkania z seniorami** (10_muz). w tamtym roku było 5 spotkań, około 100 uczestników. **To są wykłady**. Takie spotkanie jak to dzisiejsze z cyklu Muzeum dla seniora [10_muz1]. Jest organizowane spotkanie, na ogół wynikające z czasowej wystawy bądź związane z jakimiś danymi obchodami, rocznicami. Poza tym też jesteśmy zapraszani bardziej jako prezentujący wykładowcy w uniwersytecie trzeciego wieku. [10_Muz2]

Często 5-6 takich odczytów jest w roku [...] Staramy się przeważnie żeby to nie było, jak to się mówi, *ex cathedra*, ale by to miało taki wydźwięk związany z muzeum. Renciści, emeryci, osoby po 60-tce, po 70-tce. Mimo, że nie są w uniwerku trzeciego wieku, ale przychodzą na te odczyty. Pan Stasio i pan Jurek mają lat po 91. Trzeba powiedzieć, że jest miło i sympatycznie, bo **jest jakieś wprowadzenie, odczyt z pół godziny z prezentacją multimedialną i później przechodzimy na daną wystawę**. [07_Muz1]

To są projekty miękkie związane bardziej z cyklicznymi spotkaniami, z ofertami programowymi, spotkaniami dla tych osób [...] Nie mamy całego programu współpracy instytucjonalnej stworzonej ze środowiskiem seniorów. [10_Muz2]

Cykl zajęć skierowanych do uniwersytetu trzeciego wieku [w ramach] współpracy z Uniwersytetem Trzeciego Wieku przy Politechnice Łódzkiej i Uniwersytetem przy Wyższej Szkole Informatyki i Umiejętności. Są to dwa uniwersytety, które od 2016 r. cyklicznie uczęszczają na cykle zajęć oparte na 6 spotkaniach. Trzy wykłady i trzy warsztaty. Zawsze każdy cykl kończy się jakimś zwieńczeniem np. pamiątką, którą sami seniorzy tworzą. [09_Muz4]

Wykłady terenowe. Czy to dla uniwersytetu trzeciego wieku, czy dla osób dorosłych i starszych. [...] Co semestr przez cztery miesiące raz w miesiącu osoby, które należą do uniwersytetu trzeciego wieku, przychodzą do nas raz na wykład. i zwykle jest tak, że każdy z czterech wykładów odpowiada i prowadzi inna osoba, inny edukator, czy inny kustosz. [...] Zwykle taki wykład ze względu na możliwości osób starszych ograniczamy się do godziny, godzina dziesięć-piętnaście, nie dłużej. Potem dyskusja nie jest aż tak długa. Zwykle jest to 20 osób, zwykle nie przekracza to 40 osób. [07_Muz2]

Mieliśmy przez lata **taki cykl, który się nazywał Popołudnie z architekturą. i to były raz w miesiącu co środę spotkania i wykłady o architekturze prowadzone przez nas i zaproszonych gości. Mieliśmy też taki program, który był w zasadzie dla wszystkich i nazywał się Magia ogrodów. z tym, że w tym projekcie były m.in. działania skierowane specjalnie do seniorów**. [...] To był taki program całoroczny z wyodrębnionymi działaniami dla seniorów. To był cykl wykładów o ogrodach. Każdemu takiemu wykładowi towarzyszyła karta z takim słowniczkiem pojęć, z miejscem, gdzie można sobie coś zanotować. Seniorzy chętnie to brali i korzystali z tych kart, wręcz dopominali się o to, by coś po tym wykładzie zostało, by można było po to sięgnąć. [11_Muz1]

[Grupa] takich dojrzałych pań, które w jesieni swojego życia postanowiły zadbać o swoje pasje, swoją miłość do sztuki i zaczęły uczyć się malarstwa, rysunku rzeźby, **wyszły z taką inicjatywą, żeby udostępnić im przestrzeń naszego muzeum, aby móc się realizować, spełniać, malować i inspirować się przy okazji naszą ekspozycją, naszymi zabytkami, które mamy na wystawach. No i udało się zorganizować taki cykl spotkań. Mamy już zapewnienie, że zorganizujemy wystawę tych prac, które powstały w tej przestrzeni. Będzie wernisaż.** [01_Muz2]

Powadzę klub książki, który nosi nazwę Sztuka opowieści. i jednym z podstawowym założeń tego **klubu książki, który zrodził się z takiej potrzeby znalezienia miejsca do dialogu międzypokoleniowego również, jest to by stworzyć w muzeum miejsce do niehierarchicznej dyskusji osób, które w normalnych warunkach nie mogłyby się spotkać.** [05_współpracownicy]

III. Warsztaty

Mieliśmy takie warsztaty, które miały na celu taka aktywizację osób starszych [...] Wyszliśmy z taką inicjatywą mając na myśli to, że odbiorcami będą osoby starsze. Spotkało się to z bardzo dobrym przyjęciem, odbiorem. [01_Muz2]

Kiedy warsztaty bazują na rękodziele albo czymś, co osoba starsza może pamiętać ze swojego dzieciństwa, to zauważyłam, że tych osób starszych może być więcej. Mamy również stałych bywalców. Tu starsze panie dobrze się w tym odnajdują. [05_współpracownicy]

Dla nich kluczowym motorem jest to, że wychodzą. Będąc tutaj w grupach się zapoznają ze sobą. Mają taką chwilę, którą mogą spędzić ze sobą, porozmawiać i przede wszystkim to, co jest bardzo ważne dla nich, wykonać sami pracę. [09_Muz4]

Dwie grupy po około 20 osób. [...] Spotkania zaczęło się od tego, że byliśmy na sali z krzesłami i z ekranem. Najpierw był film o pracy archeologa. Co to jest archeologia, czym się zajmuje, jakie są metody pracy archeologa. Bardzo piękna prezentacja ubarwiona opowieścią i pytaniami. Rzeczywiście przybliżyło nam to bardzo pracę archeologa. a potem przeszliśmy do sali, która nie jest ogólnie dostępna. Tam były stoły. Dostaliśmy karteczki dotyczące pracy archeologa i pracy nad eksponatami. Ołówki, przyrządy, szkło powiększające, linijki, ołówki i w pewnym momencie każda grupa miała taką kartę pracy i te przyrządy. w pewnym momencie [przyniesiono] nam eksponaty. To było naprawdę zachwycające, że możemy to dotknąć, zobaczyć, a mało tego, mieliśmy to opisać jeszcze. [01_sen1]

[warsztaty rodzinne]. a w słowie rodzinnym zawiera się, że może przyjść zarówno dziecko, rodzic jak i dziadek. [05_współpracownicy]

Teraz na jesieni planujemy uruchomić taki projekt tzw. **Świetlica wielopokoleniowa.** Gdzie wnuki z dziadkami przychodziły na szereg warsztatów. To już nie będą wykłady a warsztaty, w których dziadkowie będą razem z wnuczętami tworzyć, wykonywać w ramach warsztatów różne zadania, czy to na zasadzie wspomnień. [07_Muz2]

Od wielu, wielu lat współpracujemy. Taj miło nam się współpracuje z muzeum. [...] **Organizujemy warsztaty wielopokoleniowe** [...] bierzemy udział w ginących zawodach. Ideą imprezy jest przypomnienie, pokazanie i podtrzymanie tych zawodów, których w tej chwili już nie ma. To są takie

dziedziny, które zanikają i my wspólne ze stowarzyszeniem artystów kurpiowskich z twórcami ludowymi robimy. [10_Muz]

Zapraszaliśmy na plenery i robiliśmy wystawy z tych plenerów i podsumowujące ten roczny projekt. [01_Muz1]

IV. Wydarzenia o różnym charakterze

Faktycznie ci, którzy prowadzą klub seniora, to od wielu już lat starają się śledzić to, co my na bieżąco możemy zaoferować tej właśnie grupie wiekowej. Jeszcze do roku ubiegłego przede wszystkim korzystano z oferty tutaj na miejscu w muzeum, czyli wszystkie wystawy połączone z lekcjami muzealnymi z takimi prelekcjami kuratorskimi. Ale dostrzegam też od tego roku klub seniora zaczyna też intensywniej jeździć w teren. [08_muz1]

*To są różnego rodzaju **widowiska historyczne**. Niektórzy muzealnicy ortodoksi uważają, że tym nie powinny się zajmować muzea.* [...]

*To są **koncerty jazzujące**. Zapraszany jest artysta. Na samym początku każdy ogląda obraz. Opowiadana jest cała historia, jak powstał ten obraz, czyj to jest obraz. Ciekawostki, anegdoty związane z tym obrazem. a potem rozpoczyna się koncert.* [12_sen1]

*Ważną taką imprezą jest **Noc Muzeów**. Nasi słuchacze bardzo pomagają w obsłudze i chętnie się zgłaszają. Dwie tury słuchaczy. Pierwsza jest od 16-tej do 24-tej. Nasi słuchacze są przypisani do konkretnej sali. Najwięcej chętnych jest do sali tortur, bo tam się... są straszne śmiechy i jest wesoło.* [12_sen1]

***Wszystkie wernisaże.** [...], spotkania z ciekawymi ludźmi. Przychodziła informacja do uniwersytetu, że jest spotkanie z bardzo ciekawą osobą, znaną w Polsce, z zakresu czy z religioznawstwa, czy dziennikarstwa, czy polityki, czy jakieś spotkania inne, które organizowało muzeum związane z historią miasta.* [12_sen1]

Tu się odbywają pikniki. [01_sen1.1]

Organizujemy coś na kształt pikniku.** Rozpalamy ognisko, oni sobie pieką kiełbaski, coś sobie jedzą, dodatkowo też np. zabawy. [...] w tym roku wystartowaliśmy z taką imprezą, która się nazywa **Jarmark ludowy**. i w tym roku to nie poszło, ale w przyszłym planujemy włączyć do tego **takie stoisko, gdzie niewiasty seniorki by przygotowywały domowe posiłki, które można łatwo zrobić. [01_Muz1]

Staramy się do nich wyjść, bo nie wszyscy tutaj do nas dotrą. z wykładami jeździmy na zewnątrz i uczestniczymy też w Senioraliach. [11_Muz1]

***Braliśmy w Senioraliach udział.** Podczas targów, kiedy przychodziły osoby i przy naszym stoisku można było zapytać się o ofertę, co jest ciekawego do obejrzenia. [...] Przeprowadzamy cztery zajęcia. Dwa na tydzień, ponieważ Senioralia trwają dwa tygodnie. To są dwa zajęcia w tygodniu, które dotyczą takiej wiedzy.* [09_Muz4]

V. Spacery lub wycieczki

Muzeum jest gotowe wyjeżdżać do ludzi, a nie tylko przyciągać do siebie. [...] organizowane są spacery w okresie prawie że całorocznym. Na pewno od wcześniej wiosny do późnej jesieni. Pamiętam, jak kilka lat temu nas chodziło po kilkanaście osób. w tej chwili maszeruje koło 100-200 osób. [01_sen1]

Często w **okresie letnim były przeprowadzane spacery dla osób indywidualnych. Wtedy zgłaszały się osoby przeważnie także w wieku starszym.** Ponieważ to ich najbardziej interesuje i jest to powiązane ze wspomnieniem, wspomnieniem przekazanym przez ich przodków albo wręcz same przeżyte historie. [09_Muz]

Jak **organizujemy spacery, czy wycieczki**, czy tak zwanym ogórkiem, czy autobusem szkolnym, na wzór autobusów szkolnych amerykańskich. To zainteresowanie wśród osób starszych jest bardzo duże. [07_Muz2]

Dla członków Uniwersytetu Trzeciego Wieku **zorganizowaliśmy objazd naukowy** [...] mieliśmy pełny autokar. [07_Muz2]

VI. Projekty budujące relacje

Archiwum pamięci archeologii Pomorza polega na tym, że organizujemy spotkania z osobami, które miały jakiś duży wpływ kształtowanie się samej archeologii i instytucji archeologicznych na Pomorzu. [...] **Gościliśmy znanych archeologów, którzy opowiadali o własnym życiu. Te dwa spotkania to były poświęcone 90latkom.** [01_Muz1]

To spotkania **grupy śpiewającej**, która z czasem przekształciła się w stały chór. Ta grupa sama się zorganizowała. My stworzyliśmy warunki, aby te zajęcia odbywały się w muzeum. Ponosimy koszty organizacji, ale grupa dobrała się sama i powstało takie stałe grono odbiorców tej oferty muzealnej. [10_Muz2]

kombatanci, albo sybiracy. [...] Ale to na tej zasadzie, że my po pierwsze się nimi opiekujemy z racji tego, że to jest muzeum tematyczne. [13_muz]

Kontakt z Sybirakami był oczywiście na bieżąco. Po prostu opiniowanie projektu, kontakty, imprezy, Marsz Sybiru, spotkania. [07_Muze1_sen]

[Klub kolekcjonera] Tam spotykają się pasjonaci historii, którzy gromadzą przeróżne rzeczy, od aparatów fotograficznych po właśnie zdjęcia, dokumenty. Ostatnio jak robiłam wystawę na stulecie odzyskania niepodległości, to pan nam przyniósł prawie całą kolekcję swoich aparatów fotograficznych, które nam udostępnił. To jest też takie środowisko, że oni też sami robią wystawy. To nie są duże wystawy, na miarę ich możliwości. Co prawda nie wszyscy członkowie tego klubu, ale z częścią osób jak najbardziej współpracujemy. [08_Muz2]

Myślmy o tym, by przy naszej działalności stricte muzealnej, wystawienniczej, również iść w kierunku pokazywania czegoś takiego, co nazwalibyśmy kolekcje. **Tu seniorzy mogą różnie z nami współdziałać. Pokazywać pewne rzeczy, swoje umiejętności, zbiory** itd. [01_Muz1]

Mamy ogromną rzeszę takich sympatyków, przyjaciół, którzy odwiedzają nas nie tylko podczas wystaw i wykładów, ale wpadają prosto z ulicy, żeby sobie poopowiadać, porozmawiać, czy przynieść, czy pochwalić się tym czymś, co udało im się od kolegi z drugiego regionu zakupić czy zdobyć. [...] Oni się utożsamiają z tym miejscem i też sami generują pomysły, sami wychodzą z inicjatywami. Czasem do tego stopnia, że trudno jest nam sprostać ich wymaganiom, bo oni dlatego, że mają bądź więcej, bądź mniej czasu do dyspozycji w swoim życiu **przychodzą do nas z propozycjami albo wystaw, albo konferencji, albo właśnie jakiś wykładów, spotkań z artystami, autorami, promocji książek.**
[08_Muz1]

Byli więźniowie [obozu] są pierwszymi recenzentami naszej pracy. Bardzo dużo pomagają nam. Ukierunkowują pracę edukacyjną. Jak konstruowaliśmy ofertę edukacyjną, to wręcz pytaliśmy byłych więźniów, jak opowiedzieć? [...] Oni i muzeum to jedno. Oni i miejsce to jedno. [Chociaż] ta grupa nie jest jednorodna. Są tacy, którzy nie mają nigdy żadnego kontaktu, nie chcą i nie będą mieli, i my to szanujemy. Jest też taka grupa, która ma kontakt „dzień dobry - dzień dobry. Przyjeżdżam, jestem gdzieś tam, ale do bliższych relacji nie dopuszczam”. i jest taka, która wręcz nas adoptowała, z którymi jesteśmy wręcz zaprzyjaźnieni i mamy kontakty pozasłużbowe. [04_Muz]

Jest taka grupa osób, która przychodzi do nas regularnie, a my przychodzimy do nich. Jak jest niepogoda, było bardzo ślisko, czy padał deszcz, to dziewczyny szły do nich, bo to jest niedaleko.
[10_Muz1]

W ramach programu skierowanego do architektów seniorów są zaduszki architektoniczne i po 1 listopada wspomina się tych architektów, którzy w danym roku odeszli. Zawsze też honorowa nagroda SARP jest prezentowana u nas. [11_Muz1]

A.2. Komentarze dotyczące seniorów wyrażone w ankiecie internetowej

Seniorzy stanowią w muzeum **grupę z potencjałem**, nadal aktywną, która jest żywo zainteresowana poszukiwaniem atrakcyjnych pomysłów na spędzenie wolnego czasu.

Jest to specyficzna grupa odbiorców, ale na pewnych płaszczyznach wdzięczna i **praca z nimi jest bardzo satysfakcjonująca**. Ważny jest dobór tematów, raczej tradycyjnych (na przykład sztuka współczesna, eksperymentalna, jest tu traktowana z dużą nieufnością).

Współpraca z osobami starszymi jest bardzo ważną częścią działalności mojego Oddziału i staram się stworzyć taką atmosferę, aby osoby starsze **zawsze czuły się docenione i wyróżnione, szczególnie bezpośredni świadkowie wydarzeń historycznych** (jak np. byli więźniowie obozów koncentracyjnych, działacze Polskiego Stronnictwa Ludowego tuż po wojnie, żołnierz Batalionów Chłopskich itp).

Potrzebne są szkolenia, która wskazałyby metody pracy z osobami starszymi, zwłaszcza w zakresie ich aktywnego uczestnictwa w życiu instytucji (m.in. udział w warsztatach, realizacja własnych projektów).

Praca muzealnika/edukatora z osobami starszymi jest dosyć wymagająca, ale jednocześnie bardzo potrzebna i przynosi satysfakcję obu stronom.

Bardzo duża grupa ludzi starszych jest z różnych względów całkowicie wykluczona z jakiegokolwiek aktywności. Jest to poważny problem społeczny. Muzea mogłyby włączyć się w jakiś kompleksowy program aktywizacji seniorów. Same nie są w stanie zmierzyć się z tym problemem.

Trudność w przekonaniu seniorów do aktywności nie tylko w Uniwersytecie III Wieku. U3W są monopolistami w mniejszych miejscowościach. Dominują w organizacji czasu dla seniorów, stąd potrzebna współpraca z nimi.

Z programów dla osób dorosłych w dużej mierze (ok 60%) korzystają seniorzy. Ankieta powinna uwzględniać kwestię dostosowania programów dla dorosłych do potrzeb dorosłych w różnym wieku, bez konieczności wyodrębniania programów senioralnych.

Grupa senioralna w muzeum większości składa się z **kobiet**. Ankieta powinna uwzględniać a w Muzeum Narodowym ... (gmach główny) w przygotowywanych imprezach, wykładach, spotkaniach zawsze uczestniczy bardzo dużo seniorów. Zauważyliśmy, że wszystkie tego typu propozycje, lepiej jest adresować do widzów dorosłych, a nie organizować tylko dla seniorów. Okazuje się, że seniorzy chętniej uczestniczą w imprezach adresowanych do ogółu widzów niż tylko do ich wąskiej grupy zwiedzających (jakby nie chcieli być traktowani wyjątkowo, ale tak jak każdy dorosły widz).

Grupa seniorów stanowi **ważną grupę muzealnej publiczności**. Obserwujemy, że istnieje potrzeba organizacji wygodnego **miejsca spotkań**, spędzania czasu przy herbacie, ciastku np. po wykładach, organizacja przestrzeni rozmowy. Obecnie w muzeum brakuje takiego miejsca. w jednej z siedzib muzeum istnieją bariery architektoniczne, które ograniczają udział seniorów w wydarzeniach. Podczas wernisaży staramy się organizować także miejsca siedzące, właśnie z myślą o osobach starszych. Aspekt płci w statystyce charakteryzującej odbiorców 65+.